

O ZBEKISTON RESPUBLIKASIALOQA, AXBOROTLASHTIRISH VA
TELEKOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI DAVLAT
QOMITASI

TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
NUKUS FILIALI

Axborot texnologiyalari kafedrası

Komp'yuter injeneringi fakulteti «5521900 -Informatika va axborot texnologiyalari»
yo'nalishining 4-kurs talabasi Saymanov Arslanning

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Mavzusi: Kommunal to'lamlarda interaktiv xizmatlarni tashkil qilish masalalari

Ilmiy rahbar:_____

Ashirbekov B.

Kafedra mudiri:_____

t.f.n. T.Arzi'mbetov

NUKUS - 2014 y.

MUNDARIJA

	KIRISH	2
1.	WEB TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INTERAKTIV XIZMATNI TASHKIL QILISH MASALASINING QO'YILISHI...	5
1.1	O'zbekistonda Internet texnologiyalaridan foydalanish xolatini taxlili.....	5
1.2	SQL haqida tushuncha.....	11
1.3	1.3. Web dasturlash tillari haqida. PHP tili asoslari.....	20
2.	WEB TEXNOLOGIYASI ASOSIDA WEB SAYTDA INTERAKTIV XIZMATLARNI TASHKIL QILISH.....	33
2.1	Web sahifani yaratishda PHP va SQL tillaidan foydalanish	33
2.2	SELECT so'rov operatoridan foydalanib tanlashlarni tashkil etish	38
2.3	Web sahifadagi interaktiv xizmatdan foydalanish yo'riqnomasi	42
	XULOSA.....	46
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....	47

Kirish

Mavzuning dolzarbligi - bugungi kunning dolzarb muommalaridan biri jahon buylab hukum surayotgan moliyaviy- iqtisodiy inqirozining O'zbekistan iqtisodiyotiga ta'siri hamda o'ning oqibatlarini oldini olishga asos bo'lgan omillarni aniqlash va tadbirlar ishlab chiqishdan iboratdir.

Axborot asrida bu jarayon yanada faollashdi. Birgina internet tizimi butun yer yuzini urgimchak turidek qamrab olganini ortiqcha izohlashga hojat yo'q. Axborot texnologiyalarining mislsiz taraqqiyoti dunyo miqyosida yaxlit axborotlashgan jamiyat shakllanishiga olib kelgani isbot talab qilmaydigan voqeylikka aylandi. Hech bir mubolagasiz aytish mumkinki, dunyoning turli nuqtalarida yaratilayotgan ilmiy kashfiyotlar, ulkan texnikaviy imkoniyatlar, universal texnologiyalar, axborot tarqatishning globallashuvi, ya'ni ularning butun kurrai zaminni qamrab olish jarayoni shiddat bilan davom etmoqda. Bu jarayondan chetda qolmagan O'zbekistonda ham Internet xalqaro tarmog'idan foydalanuvchilar soni oshib yildan yilga oshib borayotganin ta'kidlash lozim. Ana shunday sharoitda, respublikamizda va butun dunyoda faoliyat ko'rsatayotgan web-sahifalardagi xizmat turlari hisoblanadi. Xaridorlarga qo'layliklarni taklif qilish, shaxsiylik va oliy darajadagi xizmat taqdim etish ko'pgina online bizneslarning muvaffaqiyatida muhim o'rin egallaydi. Xaridorlar bilan munosabatlarni boshqarish xaridorlarga xizmat ko'rsatishda samarali mulokatni yaratish, mahsulot va xizmatlar yetkazib berish va turli qiyinchilik yechimlarini izlashga yo'naltirish orqali ta'minlashga qaratiladi.

Internet texnologiyalari yordamida mijozlar va hamkorlarni o'z loyixalari va xizmatlari bilan yaqindan tanishtirish, ular bilan tijorat ishlarini virtual olamda olib borish tizimini tashkil etish, bu tizimni boshqarish uslub va usullarini tahlil qilish, o'rganish, electron tijorat yuritishda har ikkala tomon savdo qatnashuvchilariga taaluqli bo'lgan masalalar, muammolar, kelishuvlarni olib borishlari uchun qo'llanadigan muxitni loyihalash, elektron biznesning bugungi kunda Respublikamizdagi ahvoli, mavjud muammolar, mijozlarga zamonaviy uslubda

yaratilayotgan interaktiv xizmatlarni rivojlantirish maqsadida kommunal to'lamlarni to'lashda web saytida qo'lay interfeysni yaratish usullari va tamoyillarini, ularga qo'yiladigan talablarni aniqlash, tahlil qilish, shu bilan birga loyixalashtirishda foydalaniladigan dasturiy vositalarning muhokamasi ko'rib o'tiladi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi va vazifalari

O'zbekistonda Internet texnologiyaning rivojlanishi natijasida aholiga elektron xizmat tashkil qilish va undan foydalanish maqsadga muvofikdir. Sababi, xozirgi kunga kelib axborot texnologiyalarning rivojlanishidan savdo jarayonlari elektron ko'rinishda tus oldi. Shu jumladan Internet tarmogidan foydalanib amalga oshirish imkoni tug'ildi.

Mazkur bitiruv malakaviy ishning maqsadi aholiga kommunal to'lamlarini amalga oshirishda yordam beradigan interaktiv xizmatlar ko'rsatish tizimini yaratishdan iborat.

Ushbu ko'zlangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni bajarish zarur:

- Mamlakatimizdagi Internet yordamida olib borilayotgan xizmat turlari faoliyatini taxlil qilish;
- PHP dasturlash tili va Web texnologiyaga ta'luqli bo'lgan dasturlash tillari bilan tanishish va o'rganish;
- Web texnologiya asosida interaktiv xizmat ko'rsatish tashkiloti Web sahifasida tizimni ishlab chiqish.

Ishning tuzilishi va hajmi. Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikkita bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ruyhati va ilovalardan iborat. Kirish qismida ishning umumiy tavsifi berilgan, tadqiqot mavzusining dolzarbligi asoslangan, maqsad, ob'ekt, predmet, masalalar aniqlangan, ishining bosqichlari bayon qilingan. Birinchi bob Respublikamizda internet texnologiya rivojlanishidagi olib borilayotgan ishlar, yangi xizmat turlari haqida ma'lumot berilgan. Unda electron

hukumatdagi interaktiv xizmatlar tashkil qilish ishlari va poydalaniladigan zamonaviy dasturlash tillari haqida tahlili berilgan.

Ikkinchi bob komunal to'lamlarda interaktiv xizmatlarni tashkil qilish etaplari va undan foydalanish yo'riqnomasi berilgan.

1-BOB. WEB TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA INTERAKTIV XIZMATNI TASHKIL QILISH MASALASINING QO'YILISHI

1.1. O'zbekistonda Internet texnologiyalaridan foydalanish xolatini taxlili

Internetning rivojlanishi bilan uning imkoniyatlari yanada ortib bormoqda. Elektron tijorat savdosini ham Internet orqali amalga oshirish, hozirgi kunda elektron daromadning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Elektron tijoratning rivojlanishi hozirgi paytda ijtimoy- iqtisodiy jarayonning eng' muxim vositasi bo'lgan, axborot kommunikatsion texnologiyalar sohasida keng rivojlanishning asosiy belgisi hisoblanadi. Buning natijasida bozor qatnashchilari o'rtasidagi axborot almashinishda va bitimlar tuzishdagi xarajatlarni qisqartirish mumkin. O'zbekistonda ko'plab yillar mobaynida biznesni va biznesga xizmat qiluvchi bozor infrastruktura qurilmalarini qo'llab-quvvatlashda AKT dan foydalanilmoqda. Xususan, bu texnologiyalar yo'rdamida aktsiyalar, kuchmas mulk, texnik va kundalik xayotda ishlatiladigan maxsulotlar elektron savdo-sotiq jarayonlari olib boriladi. Tijorat banklari va boshqa moliya tashkilotlarida kliyentlarga xizmat ko'rsatishning elektron tizimlari tashkillashtirilgan.

Internetda interaktiv xizmatlar

Interaktivlik tushunchasi. Interaktivlik deganda biz, faqatgina, biz o'rganayotgan fan kesimida texnik vositalar, kompyuter, ularning dasturlari hamda foydalanuvchilar orasidagi o'rnatilgan muloqatni tashkil etish tushuniladi. Demak, Kompyuter dasturlari shunday yaratilganki, Biz u yordamida kompyuter bilan muloqat o'rnatamiz.

Umuman olganda interaktivlik bu muloqat tizimini tashkil etish bilan bog'liq. Ya'ni, maqsadga ko'ra tizim elementlari orasidagi axboriy ma'lumotlar almashinuvi. Ushbu tushuncha axborot nazariyasi, informatika va dasturlash, telekommunikatsiya tizimlari, sotsiologiya va boshqa sohalarda qo'llaniladi.

Interaktiv xizmatlar tushunchasi. Interaktivlik orqali foydalanuvchi moddiy, ma'naviy, ijtimoiy, iqtisodiy, axboriy va ishlab chiqarishning turli manbalaridan ko'riladigan manfaat mavjud bo'lsa, unga interaktiv xizmat qilingan deb tushuniladi. Ya'ni, kompyuter dasturlari orqali foydalanuvchiga interaktiv xizmat tashkil etilgan deb tushuniladi.

Internet tarmog'i orqali ko'rsatiladigan interaktiv xizmat turlari. Hozirgi vaqtda, hukumatimiz tomonidan interaktiv xizmatlarni shakllantirish, tashkil etish va ularni boshqarishga katta e'tibor berilmoqda. Interaktiv xizmatlarni tashkil etishning eng tez va yaxshi yo'li, bu, ularni internet tarmoqlari orqali amalga oshirish hisoblanadi.

Internet tarmog'i orqali ko'rsatiladigan interaktiv xizmat turlariga quyidagilar kiradi:

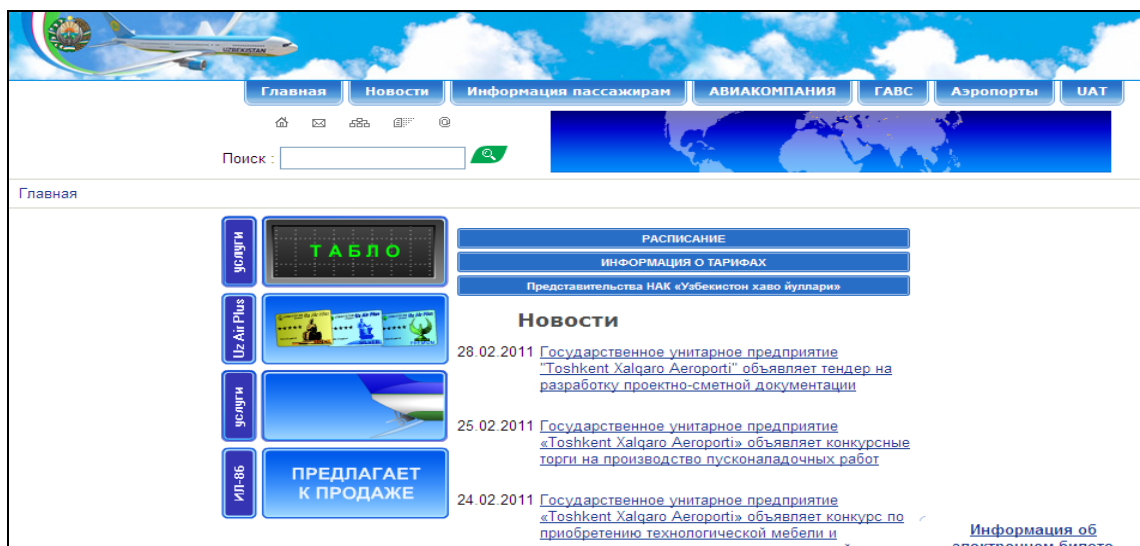
Transport vositalarning harakatlanish jadvali. Respublikadagi transport vositalarini harakatlarini ifodalash jadvali bir nechta saytlarda berilgan. Foydalanuvchi saytdan o'ziga maqul transport vositalarini qatnovi jadvallari haqidagi ma'lumotlarni topadi. Quyida ushbu web sahifalarni keltirilgan:

<http://www.orexca.com> – sayyohlar uchun mo'ljallangan web sahifa;

<http://www.tgpt.uz> – Toshkent shahridagi transport vositalari haqidagi web sahifa;

<http://www.goldenpages.uz/> - O'zbekiston transport qatnovi reys jadvallari sahifasi.

Avia reyslar jadvali. Avia reyslari bo'yicha ma'lumotlar jadvalini aniqlash, ulardan foydalanish uchun <http://uzairways.com> – O'zbekiston havo yo'llari aviya kompaniya web sahifasiga murojat qilinadi. Saytda xalqaro va O'zbekiston miqyosidagi aviya qatnov jadvallari keltirilgan.

Темір yo'л transportи qatnovи jadvalи. Respublika ichki va tashqi temir yo'л qatnovlari jadvallari va ular haqidagi ma'lumotlarni quyidagi web sahifalardan topish mumkin.

1. uzrailpass.uz - Temir yo'л transportи qatnovи jadvalи
2. www.roxanatour.com - Bu sayohlik firmasi sayti bo'lib, bunda siz xalqaro va O'zbekiston ichidagi temir yo'л qatnovlari va havo yo'llari qatnovи jadvallari va u yerda joylashgan mehmonxonalar haqida ma'lumot va buyurtmalar majmualarini aniqlashingiz mumkin.

Bank xizmati ma'lumotlari va valyuta kurslari. O'zbekistondagi barcha banklar xaqidagi ma'lumotlar va yangiliklar, kunlik valyuta miqdorlari haqidagi ma'lumotlarini quyidagi saytlardan olish mumkin:

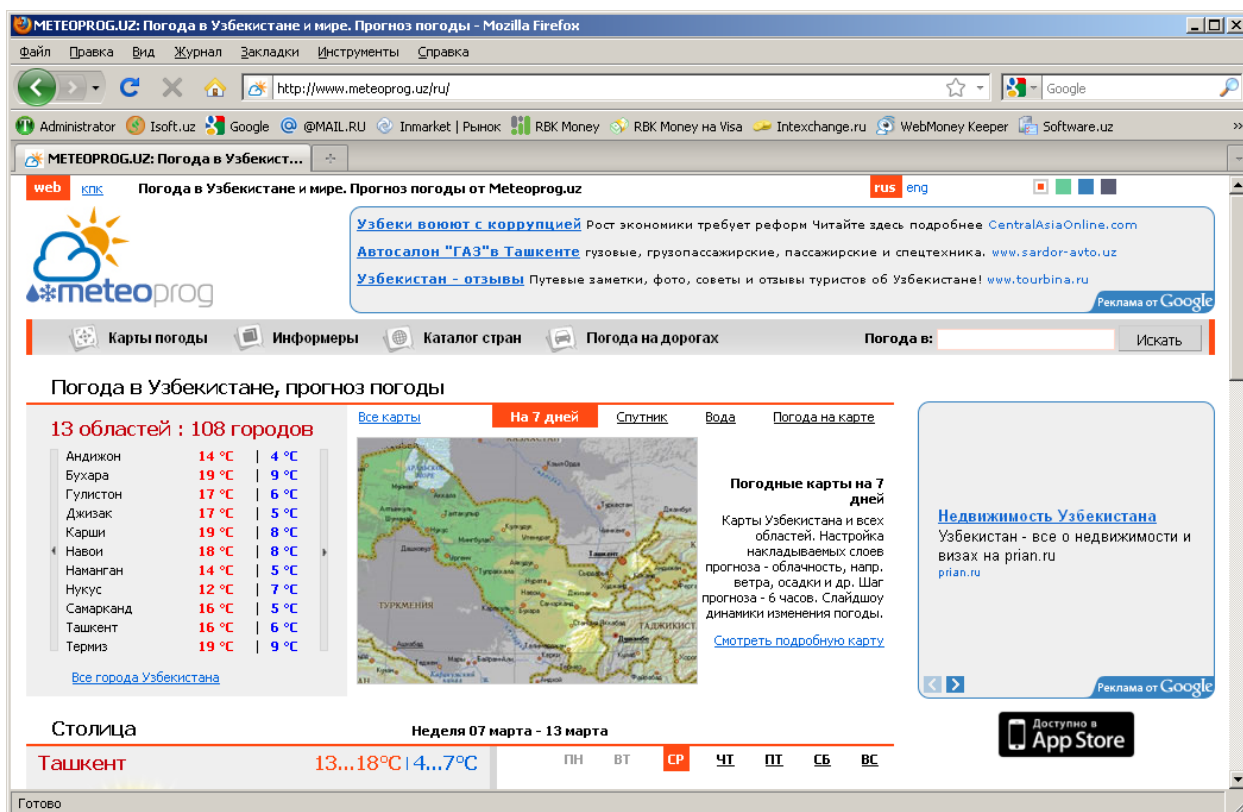
www.bank.uz ;
www.mikrokreditbank.uz;
www.agrobank.uz;
www.asakabank.com;
www.new.nbu.com;
www.uzpsb.uz;
www.infinbank.com;
www.xb.uz;
www.ipotekabank.uz;
www.csb.uz

va hakoza banklar.

Ob havo ma'lumotlari. Respublikamiznin' barcha viloyatlari va Toshkent shahri hamda halqaro miqyosida ob - havo haqidagi ma'lumotlarni quyidagi, O'zbekistonda yaratilgan web sahifalardan aniqlash mumkin.

ob-havo.uz; www.pogoda.uz ; www.meteoprogram.uz.

Ob-havo prognozi bo'yicha eng to'liq ma'lumotlarni www.meteoprogram.uz web sahifasidan olish mumkin. Sahifa dizayni ham foydalanuvchilar uchun juda qo'lay.

Yangiliklar. O'zbekiston Respublikasida faoliyatlari dorasida olib borilayotgan asosiy yangiliklar majmuasini uza.uz, gov.uz hamda desk.uz web saytlari orqali topish mumkin. Ushbu veb sahifalarda Davlat boshqaruv va xo'jalik yurituvchi organlar web sahifalari orqali ko'satiladigan interaktiv xizmatlari, ular faoliyati haqidagi yangiliklar, xabarlar mavjud.

Tele va radioeshittirish dasturlari. O'zbekiston Milliy teleradio kompaniyasi ma'lumotlari va teledasturlar jadvalini hamda ularning faoliyati bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarni quyidagi web sahifalardan olishingiz mumkin. www.mtrk.uz;

Ish o'rinlar birjalari. Respublika doirasida bo'sh ish o'rinlarini topish, aniqlash va muloqat o'rnatish quyidagi web sahifalar orqali amalga oshirilishi mumkin. www.myjob.uz, www.vakansi.uz bu saytlardan Siz ish o'rinlari haqidagi ma'lumotlarni va Siz, o'zingiz haqingizdagi ma'lumotlarni to'ldirib jo'natishingiz va javob olishingiz mumkin.

Sport yangiliklari. Respublika va xalqaro sport musobaqalari, ularning o'tkazilish jadvallari va holatlari haqidagi ma'lumotlarni quyidagi web sahifalardan qidirish mumkin: [www.<uff.uz/>](http://www.uff.uz/); [www.<the-uff.com/>](http://www.the-uff.com/); [www.<paxtakor.uz/>](http://www.paxtakor.uz/); [www.<bunyodkor.uz/>](http://www.bunyodkor.uz/); www.fifa.com; www.fifa.com. Bu saytlardan O'zbekiston futboli va jahon futboli yangiliklarini olishingiz mumkin. www.allsportsites.net bu saytdan esa sport turlari reytingi yangiliklari haqidagi ma'lumot olishingiz mumkin.

Sportal.uz sport yangiliklari

Пятница 04 / 03 / 2011 11:25

Ваш e-mail [подписаться](#) [карта сайта](#) поиск

SPORTPORTAL.UZ Насаф – Аль-Ансар 3:0 Узбекистан (U-23) - "Крылья Советов" 1:2 Таяна Ким: Дюймовочка из Ташкента

От редакции Социальные программы Лучшие спортсмены Узбекистана Магазины Фотогалерея Спортивные секции Конкурсы

ФУТБОЛ **ОЛИМПИАДА** **АЗИАТСКИЕ ИГРЫ** **АЛЬПИНИЗМ** **БОКС** **БОРЬБА** **ГИМНАСТИКА** **ЕДИНОБОРСТВА** **ЗИМНИЕ ВИДЫ СПОРТА** **КУРАШ** **ТЕННИС** **ШАХМАТЫ** **ДРУГИЕ ВИДЫ СПОРТА**

Главная / ДРУГИЕ ВИДЫ СПОРТА / Велоспорт /

Мураджон Холмуратов завоевал первую для Узбекистана путевку на Олимпиаду-2012

На чемпионате Азии по велоспорту в Таиланде воспитанник СДЮШОР Ташкентской области Мураджон Холмуратов финишировал вторым в групповой гонке на шоссе и завоевал путевку на Олимпийские игры 2012 года в Лондоне, пишет газета «Правда Востока».

Мураджон стал первым из мастеров спорта международного класса Узбекистана, кто завоевал олимпийскую лицензию. Планируется, что, пройдя сквозь сито отбора на различных международных турнирах, чемпионатах Азии и мира, в столицу Великобритании поедут до семидесяти наших соотечественников.

- Гонка на дистанции в сто восемьдесят километров, изобилующей горными подъемами и крутыми виражами, считается одной из самых трудных, - сказал тренер **Холмуратова Владислав Искандаров**. - Требуется от велогонщика выносливость, умения терпеть, через "не могу" достигать желаемой цели. И эти качества мой ученик продемонстрировал сполна на дорогах Таиланда.

Как считает наставник, сегодняшний успех Холмуратова не случаен. К нему он шел более десяти лет. Выступал за профессиональные клубы Италии, был на подступах к пьедесталу почта на чемпионате мира в Швейцарии и на Азиатских играх в Китае. Лишь совсем немного не хватало, чтобы стать призером - оказывался четвертым. То техника подведет, то соперники "сталивали с трассы". Но накоплены бесценный опыт распределять силы на всей дистанции, умение в нужный момент уйти в отрыв или пристроиться "на хвосте" у соперника. Мужал и креп в соперничестве с сильнейшими велогонщиками мира в Южной Корее, Франции, ЮАР. А на тайской земле Мураджону здорово помогли молодые товарищи по команде - Глеб Горбачев, Юсуп Аббасов, старательно поработавшие на лидера сборной. Заметим, что его партнеры тоже ученики специализированной детско-юношеской школы олимпийского резерва столичной области.

Эта спортивная школа - одна из старейших в республике. Три года назад отметила сорокалетие. Имеет славные традиции. Например, призер Олимпийских игр по боксу в супертяжелом весе Рустам Саидов - воспитанник именно этой СДЮШОР.

Карьера в UCell

Добро пожаловать в команду!

Ucell

BS&ND Direct

Davlat boshqaruv va xo'jalik yurituvchi organlar web sahifalari orqali ko'rsatiladigan interaktiv xizmatlar.

Интерактив davlat xizmati - idoralar tomonidan idoralarning axborot tizimlari vositasida telekommunikatsiyalar tarmoqi orqali jismoniy va yuridik shaxslarga axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ko'rsatiladigan xizmatlar.

Interaktiv davlat xizmati quyidagi shakllarda ko'rsatiladi:

- umumiy foydalaniladigan axborotni e'lon qilish (tarqatish) - tegishli axborot tizimlari, shu jumladan Internet orqali davlat axborot resurslaridan foydalanish bo'yicha xizmatlarni realizatsiya qilish;
- bir tomonlama o'zaro hamkorlik - elektron shakldagi hujjatlarning har xil formulalaridan foydalanish imkoniyatini berish;
- ikki tomonlama axborot ayirboshlash – so'rov bo'yicha qabul qilish, tahlil (ko'rib chiqish) va javob yuborishni o'z ichiga oladigan idora xizmatlari (buyurtmanomalar va murojaatlarni taqdim etish, ularni qayta ishlash natijalarini taqdim etish va/yoki berish);
- elektron shakldagi ma'lumotlar to'liq ayirboshlanishini amalga oshirish, shu jumladan xizmatlar ko'rsatish va ularga haq to'lash shaklida ko'rsatilishi mumkin.

Bugungi kunda davlat organlarining web-saytlari orqali aholiga interaktiv davlat xizmatlari asosida 384 turdagi interaktiv xizmatlar ko'rsatiladi.

Quyidagi web sahifalardan Davlat boshqaruv va xo'jalik yurituvchi organlar web sahifalari orqali ko'rsatiladigan interaktiv xizmatlari, ular faoliyati haqidagi yangiliklar, xabarlarni topish mumkin.

- O'zbekiston Respublikasi hukumatinnig portali. <http://www.gov.uz>
- O'zbekiston Respublikasi hukumatinnig portali. <http://www.aci.uz>

1.2 SQL haqida tushuncha SQL asoslari.

Ma'lumotlar bazasi dunyosi tobora yagona bo'lib bormoqda. Bu jarayon har xil kompyuter muxitlarida faoliyat ko'rsatuvchi axborot tizimlarini yaratishda qo'llanuvchi yagona standart til yaratishni talab qildi. Standart til bir komandalar to'plamini bilgan foydalanuvchilarga ularni shaxsiy kompyuter tarmoq ishchi stantsiyasi yoki katta EXM da ishlashlaridan qat'iy nazar ma'lumotni yaratish, izlash va uzatishga imkon beradi.

SQL (Structured Query Language, odatda "sikvel" deyiladi) ma'nosi *Tarkiblangan so'rovlar tili*. Bu relyatsion ma'lumotlar bazalarida ishlashga imkon beradigan tildir. Bu til ifodalarining xususiyati shundan iboratki ular ma'lumotlarni qayta ishlash protseduralariga emas natijalariga yo'naltirilgandir. SQL o'zi ma'lumotlar qayerda joylashgani, qanday indekslar va hatto amallarning eng

effektiv ketma ketligini qo'llash qo'llash kerakligini aniqlaydi; bu detallarni ma'lumotlar bazasiga so'rovlarda ko'rsatish kerak emas.

SQL tilining o'zi IBM kompaniyasida MBBT DB2 yaratish jarayonida ishlab chiqilgan va keng ko'lamda RISC protsessorli mashinalarda UNIX tizimlar asosida, hamda meynfreymlarda, superkompyuterlar asosida qurilgan katta hisoblash tizimlarida qo'llanilgan.

Shu bilan birga mustaqil bo'lmasdan PL/SQL, va Transact-SQL kabi ichki dasturlash tillariga inkapsulyatsiya qilinadi. 1986 yilda, ANSI (American National Standart Institute) SQL tilining rasmiy standartini ishlab chiqdi, 1992 yil bu standart kengaytirildi. Butun til 30 ga yaqin operatorlarga ega bo'lib, ba'zi versiyalarida sal ko'proq, ba'zilarida sal kamroq. Har qanday MB har xil ob'ektlarga ega, Ya'ni jadvallar, protseduralar, funktsiyalar, tasavvurlar, ketma ketliklar va xokazo.

"Klient-Server" texnologiyasiga ko'ra, foydalanuvchi EXM (Klient) lar so'rovlari maxsus ma'lumotlar serverlarida (Server) qayta ishlanadi, foydalanuvchi EXM larga faqat so'rovni qayta ishlash natijalari qaytariladi.

Tabiiyki Server Bilan muloqot qilish uchun yagona til kerak va bundaytil sifatida SQL tanlandi. Shuning uchun hamma zamonaviy relyatsion MBBT versiyalari (DB2, Oracle, Ingres, Informix, Sybase, Progress, Rdb) va hattoki norelyatsion MBBT versiyalari (masalan, Adabas) "Klient_Server" texnologiyasi va SQL tilidan foydalanadilar.

SQL tilida Ma'lumotlarni jadval ko'rinishda tasvirlashga yo'naltirilgan amallar kontseptsiyasini ko'p bo'lmagan (30 dan kam) ifodalardan iborat kompakt til yaratishga imkon berdi.

Ikki xil SQL mavjud: **Interaktiv** va **Joylashtirilgan**. Ko'p xollarda ikkala forma bir xil ishlaydi, lekin ikki xil foydalaniladi:

Interaktiv SQL ma'lumotlar bazasi o'zida faoliyat ko'rsatadi va bo'yurtmachi foydalanishi uchun chiqish xosil qilish uchun ishlatiladi. SQL bu

formasida, siz komanda kiritsangiz, u darov bajariladi, va siz darhol natijani (agar u mavjud bo'lsa) ko'rishingiz mumkin.

Joylashtirilgan SQL boshqa tilda yaratilgan dasturga joylashtirilgan SQL komandalardan iborat.

SQL Interaktiv, va joylashtirilgan formalarida ko'p sonli guruxlar yoki subbo'limlar mavjud. Ular ANSI tomonidan e'tiborga olingan va kontseptual darajada foydali, lekin ko'pchilik SQL dasturlar ularni aloxida qayta ishlamaydi, shuning uchun ular aslida SQL komandalarining funktsional kategoriyalaridir.

- **DDL** (*Ma'lumotlarni Ta'riflash Tili*) - ANSI da Sxemani ta'riflash tili, ob'ektlarni (jadvallar, indekslar, tasavvurlar va xokazo) yaratuvchi komandalardan iborat.

- **DML** (*Ma'lumotlarni O'zgartirish Tili*) - bu ixtiyoriy daqiqada jadvallarda qanday qiymatlar saqlanishini aniqlovchi komandalar majmuasidir.

- **DCD** (*Ma'lumotlarni Boshqarish Tili*) foydalanuvchiga ma'lum ob'ektlar ustida ma'lum ta'sir o'tkazishga ruxsat berish yoki bermaslikni aniqlovchi vositalardan iborat.

SQL Standarti **ANSI** (*Amerikanskim Natsional'nyim Institutom Standartov*) tomonidan aniqlangan va hozirda **ISO** (*Mejdunarodnoy Organizatsiye po Standartizatsii*) tomonidan qabul qilingan. Lekin kommertsial ma'lumotlarbazalari dasturlari ANSI ni ogohlantirmasdan SQL ni kengaytiradilar, Ya'ni foydali hisoblagan har xil xossalar qo'shadilar.

MySQL haqida tushuncha

Ma'lumotlar Bazasi va WWW

Ma'lumotlar bazasi o'ta tez rivojlangan hamda MySQL va mSQL o'zini ko'rsatgan soha, Internet uchun dasturlar yaratishdir. Internet uchun murakkab va ishonchli dasturlarga ehtiyoj oshgan sari ma'lumotlar bazasiga ehtiyoj ham oshib

bormoqda. Server ma'lumotlar bazasi Internetda ko'p funktsiyalarni qo'llashi mumkin. Har qanday veb- sahifa ma'lumotlar bazasi tomonidan boshqarilishi mumkin.

Misol tariqasida o'z kattalogini WWW da e'lon qilmoqchi bo'lgan va Internet orqali buyurtmalar qabul qilmoqchi bo'lgan kattalog bo'yicha sotuvchini ko'raylik.

Agar kattalogni HTML-faylar shaklida e'lon qilinsa Yangi tovar qo'shilganda yoki narx o'zgarganda kimdir kattalogni tahrirlashi lozim bo'ladi Agar buning o'rniga kattalog ma'lumotlarini relyatsion ma'lumotlar bazasida saqlansa kattalogdagi o'zgarishlarni ma'lumotlar bazasidagi tovar yoki narx haqidagi ma'lumotlarni o'zgartirish yo'li Bilan real vaqt masshtabida e'lon qilish imkoniyati tug'iladi.

Bundan tashqari kattalogni mavjud buyurtmalarni qayta ishlash elektron tizimlari Bilan integratsiya qilish imkoniyati tug'iladi. Shunday qilib bunday veb-saytni boshqarish uchun ma'lumotlar bazasidan foydalanish sotuvchiga ham oluvchiga ham qulayliklar tug'diradi.

Shu tarzda veb- sahifa ma'lumotlar bazasi bilan bog'lanadi. Ma'lumotlar bazasi sizni veb-serveringizda yoki sizni serveringiz ma'lumot almashishi mumkin bo'lgan boshqa mashinada joylashgan bo'lishi mumkin.(yaxshi MBBT bunday vazifalarni taqsimlashni oson tashkil qila oladi). Siz o'zingizning veb-sahifangizga forma joylashtirasiz va foydalanuvchi uzatish kerak bo'lgan so'rov yoki ma'lumotni shu formaga kiritadi. Formani serverga uzatgandan so'ng, server siz yozgan dasturni ishga tushiradi va bu dastur foydalanuvchi uzatgan ma'lumotlarni ajratib oladi. Bu dasturlar ko'pincha CGI-stsenariylar yoki Java da server dasturlari shaklida yaratiladi, lekin dasturni HTML-sahifaga to'g'ridan to'g'ri joylashtirish ham mumkin.

Endi sizni dasturingiz foydalanuvchiga qanday ma'lumotlar kerak va u ma'lumotlar bazasiga nima kiritmoqchiligini biladi. Dastur ma'lumotlarni tanlash yoki o'zgartirish uchun SQL komanda yaratadi, ma'lumotlar bazasi bo'lsa

qolganini bajaradi. Ma'lumotlar bazasidan olingan natijalarni sizni dasturingiz Yangi HTML-sahifa shakliga keltirib qaytadan foydalanuvchiga yuboradi.

MySQL tarixi

MySQL ni faqat mSQL kamchiliklariga javob sifatida qarash noto'g'ridir. Uning ixtirochisi Maykl Videnius (yana Monty sifatida ma'lum) shved kompaniyasi TsX xodimi ma'lumotlar bazasi bilan 1979 yildan beri ishlaydi. Yaqin paytgacha Videnius TsX da faqat dasturchi edi. 1979 yilda firma ichida foydalanish uchun UNIREG nomli ma'lumotlar bazasini boshqarish vositasini yaratdi. 1979 yildan so'ng UNIREG bir necha tillarda yozildi va katta ma'lumotlar bazalarini qo'llash uchun kengaytirildi.

Bitta dastur bajarilayotgan har bir jarayon bu dastur nusxasi deyiladi, chunki xuddi o'zgaruvchi nusxasi kabi xotiradan joy oladi.

1994 yilda TsX WWW uchun Amaliy dasturlar yarata boshladi va bu loyihani qo'llashda UNIREG dan foydalandi. Baxtga qarshi, UNIREG katta harajatlar talab qilgani uchun, undan veb-sahifalarni dinamik generatsiya qilish uchun muvaffaqiyatli foydalanib bo'lmadi. Va TsX shundan so'ng SQL va mSQL ga murojaat qildi Lekin o'sha paytda mSQL faqat 1.x relizlari shaklida mavjud edi. Yuqorida aytganimizdek mSQL 1.x versiyalari hech qanday indekslarni qo'llamas edi va shuning uchun UNIREG dan unumdorligi past edi.

Videnius mSQL avtorlari bilan bog'landi va mSQL ni UNIREG dagi V+ ISAM qayta ishlovchisiga ulash fikri bilan qiziqirtirmoqchi bo'ldi. Lekin Xyuz shu paytga keldib mSQL 2 yaratish yo'lida anchaga ketgan va indekslar bilan ishlash vositalarini yaratgan edi. TsX o'z talablariga ko'proq mos keluvchi ma'lumotlar bazalari serverini yaratishga qaror qildi.

TsX xodimlari Yangidan velosiped ixtiro qilib o'tirmadilar. Ular UNIREG ni asos qilib oldilar va soni oshib borayotgan o'zga dasturchilar utilitalaridan foydalandilar. O'z tizimlari uchun boshida mSQL uchun yaratilgan API bilan deyarli ustma-ust tushuvchi API yaratdilar. Natijada Yangi kengroq imkoniyatga ega TsX ma'lumotlar bazasiga o'tmoqchi bo'lgan mSQL foydalanuvchisi o'z

kodiga juda kam o'zgartirish kiritishi talab qilinardi. Shu bilan birga Yangi ma'lumotlar bazasi kodi to'la original edi.

1995 yil may oyiga kelib TsX kompaniya ichki talablarini qanoatlantiruvchi ma'lumotlar bazasi, - MySQL 1.0 ga ega edi. Firma biznes-partneri Detron HB dan David Aksmark (David Axmark) TsX ga o'z serverini Internetda ko'rsatishni taklif qildi. Serverni Internetda ko'rsatishdan maqsad - birinchi bo'lib Aladdin Peter Deych (Aladdin Peter Deutsch) qo'llagan biznes modelldan foydalanishdir. Natijada MySQLni mSQL ga nisbatan «tekinroq» qiluvchi o'ta moslashuvchan avtorlik huquqlari olindi.

Nomiga kelganda Videnius bu haqida shunday deydi: «Xozirgacha noma'lum MySQL nomi qaerdan kelib chiqqani. TsX da asosiy kattalog, hamda bibliotekalar va utilitalar ko'p qismi bir necha o'n yildan beri «mu» prefiksiga ega. Shu bilan birga mening qizim (bir necha yilga kichik) ismi ham May (My). Shuning uchun haligacha sir, bu ikki manbaning qaysi biri MySQL nomini bergan».

MySQL ni Internetda e'lon qilingandan beri u ko'pgina UNIX-tizimlarga, Win32 i OS/2 ga ko'chirildi. TsX fikricha, MySQL ni 500 000 ga yaqin serverlar ishlatadi.

SQL tili va ma'lumotlar tiplari

Ma'lumotlar tiplari.

SQL tilida quyidagi asosiy ma'lumotlar tiplari ishlatilib, ularning formatlari har xil MBBT lar uchun farq qilishi mumkin:

INTEGER	- butun son (odatda 10 tagacha qiymatli raqam va ishora).
SMALLINT	- "qisqa butun" (odatda 5 tagacha qiymatli raqam va ishora).
DECIMAL(p,q)	- o'nli son, p raqam va ishoradan iborat ($0 < p < 16$). O'nli nuqtadan so'ng raqamlar soni q orqali beriladi ($q < p$, agar $q = 0$ bo'lsa, tashlab yuborilishi mumkin).
FLOAT	- haqiqiy son 15 ta qiymatli raqam va butun darajadan iborat. Daraja MBBT tipi bilan aniqlanadi (masalan, 75 yoki 307).
CHAR(n)	- uzunligi o'zgarmas, n ga teng bo'lgan simvolli qator ($0 < n < 256$).
VARCHAR(n)	- uzunligi o'zgaruvchi, n simvoldan oshmagan simvolli qator ($n > 0$ va har xil MBBT larda har xil lekin 4096 dan kam emas).

DATE	- maxsus komanda orqali aniqlanuvchi formatdagi sana (Subase da ko‘zda tutilgan bo‘yicha yy/mm/dd); sana maydonlari bizning eramizdan oldin bir necha mingyilliklardan boshlanuvchi va bizning eramiz beshinchi- o‘ninchi mingyilligi bilan cheklangan haqiqiy sanalarni o‘z ichiga olishi mumkin.
TIME	-maxsus komanda orqali aniqlanuvchi formatdagi vaqt (ko‘zda tutilgan bo‘yicha hh.mm.ss).
DATETIME	- sana va vaqt kombinatsiyasi. (Sybase da TIMESTAMP).
MONEY	-maxsus komanda orqali aniqlanuvchi formatdagi pul. Format o‘z ichiga pul birligi simvoli (\$, rub, ...) va uning joylashuvi (suffiks yoki prefiks), kasr qism aniqligi va pul qiymatini ko‘rsatish shartlarini oladi.

Jadvallar bilan ishlash

Jadvallarni yaratish.

Jadvallar CREATE TABLE komandasi bilan yaratiladi. Bu komanda qatorlarsiz bo‘sh jadval yaratadi. CREATE TABLE komandasi jadval nomini va jadval o‘zini ma’lum tartibda ko‘rsatilgan ustunlar nomlari ketma – ketligi ta’rifi ko‘rinishida aniqlaydi. U ma’lumotlar tiplari va ustunlar o‘lchovini aniqlaydi. Har bir jadval juda bo‘lmaganda bitta ustunga ega bo‘lishi kerak.

CREATE TABLE komandasi sintaksisi:

```
CREATE TABLE <table-name >
( <column name> <data type>[(<size>)],
  <column name> <data type>[(<size>)], ... );
```

Argument qiymati kattaligi ma’lumot turiga bog‘liqdir. Agar siz maxsus ko‘rsatmasangiz, tizim avtomatik qiymatni o‘rnatadi.

Bundan buyon quyida keltirilgan 3 ta jadvaldan iborat ma’lumotlar bazasini ko‘ramiz.

Jadval Sotuvchilar (Salepeople):

Snum	Sname	City	Comm
------	-------	------	------

11	Peel	London	0.12
12	Serres	San Jose	0.13
14	Motika	London	0.11

SNum – har bir sotuvchi unikal nomeri,

SName – sotuvchi nomi,

City – sotuvchi adresi (shahar),

Comm – sotuvchilarning o‘nli shakldagi komission foydasi.

Jadval Buyurtmachilar (Customers):

Cnum	Cname	City	Rating	SNum
21	Hoffman	London	100	11
22	Giovanni	Rome	200	13
23	Liu	SanJose	200	12

CNum – har bir buyurtmachi unikal nomeri,

CName – buyurtmachi nomi,

City – buyurtmachi adresi (shahar),

Rating – buyurtmachining boshqalardan ustunlik darajasini ko‘rsatuvchi kod (reyting),

SNum – shu buyurtmachiga tayinlangan sotuvchi nomeri.

Jadval Buyurtma (Orders):

Onum	AMT	Odate	CNum	Snum
------	-----	-------	------	------

38	4723.00	1990/10/05	26	11
310	1309.95	1990/10/06	24	12

ONum – har bir sotib olish unikal nomeri,

AMT – sotib olish summasi qiymati,

ODate – sotib olish sanasi,

CNum – sotib oluvchi buyurtmachi nomeri,

SNum – sotuvchining nomeri.

Misol uchun sotuvchilar jadvalini yaratishni ko‘rib chiqamiz:

```
CREATE TABLE Salepeople
( SNum integer,
  SName char (10),
  City char (10),
  Comm decimal );
```

Jadvallarni o‘chirish.

Jadvalni o‘chirish imkoniga ega bo‘lish uchun, jadval egasi (Ya’ni yaratuvchisi) bo‘lishingiz kerak. Faqat bo‘sh jadvalni o‘chirish mumkin. Qatorlarga ega bo‘lgan, to‘ldirilgan jadvalni o‘chirish mumkin emas, Ya’ni jadval o‘chirishdan oldin tozalangan bo‘lishi kerak. Jadvalni o‘chirish komandasi quyidagi ko‘rinishga ega:

```
DROP TABLE < table name >;
Masalan: DROP TABLE Salepeople;
```

Jadvalni yaratilgandan so‘ng o‘zgartirish.

Jadvalni o‘zgartirish uchun ALTER TABLE komandasidan foydalaniladi. Bu komanda jadvalga Yangi ustunlar qo‘shish, ustunlarni o‘chirish, ustunlar kattaligini o‘zgartirish, hamda cheklanishlarni qo‘shish va olib tashlash imkoniyatlariga ega. Bu komanda ANSI standarti qismi emas, shuning uchun har xil tizimlarda har xil imkoniyatlarga ega.

Jadvalga ustun qo‘shish uchun komandaning tipik sintaksisi:

```
ALTER TABLE <table name> ADD <column name>
<data type> <size>;
```

Masalan:

ALTER TABLE Salepeople ADD Phone CHAR(7);

1.3. Web dasturlash tillari haqida. PHP tili asoslari

PHP dasturlari

PHP dasturlari ikki usulda bajarilishi mumkin: Web-server tomonidan stsensariy ilovasi va konsol dasturi sifatida.

Bizning maqsadimiz web ilovalarni dasturlash bo'lgani uchun asosan birinchi usulni ko'ramiz.

PHP odatda Internet bilan bog'liq dasturlar yaratish uchun ishlatiladi. Lekin PHP dan komanda satrlar interpretatori, asosan *nix tizimlarda foydalanish mumkin. Oxirgisi CORBA va COM interfeyslar hamda PHP-GTK kengaytmasi yordamida mumkin. Bu xolda quyidagi masalalarni echish mumkin:

- Interaktiv komanda qatorlari yordamida ilovalar yaratish;
- Kross-platformali GUI ilovalarni PHP-GTK bibliotekasi yordamida yaratish;
- Windows va Linux uchun ba'zi masalalarni avtomatizatsiya qilish

Serverga brouzerning murojlat qilishida yordamida php-stsenariylari bajarilishini ko'rib chiqamiz. Avval brouzer .php kengaytmali sahifani so'raydi, so'ngra web-server dasturni PHP mashinadan o'tkazadi va natijani html-kod shaklida qaytaradi. Agar standart HTML sahifani olib, kengaytmasini .php ga o'zgartirilsa va PHP mashinadan o'tkazilsa, foydalanuvchiga o'zgartirmasdan qaytaradi. Bu faylga PHP komandani qo'shish uchun, PHP komandalarni maxsus teglar ichiga olish kerak. Bu teglarning 4 xil shakli mavjud bo'lib, ixtiyoriysidan foydalanish mumkin:

1. XML qayta ishlash instruktsiyasi:
2. `<?php`
3. `...`
4. `?>`
4. SGML qayta ishlash instruktsiyasi:
5. `<?`

6. ...
- ?>
7. **HTML stsenariylari qayta ishlash instruktsiyasi:**
8. <script language = "php">
9. ...
10. </script>
11. **ASP uslubidagi instruktsiya:**
12. <%
13. ...
14. %>

Biz XML yoki SGML uslubiga rioya qilamiz.

Xususan biror blok ichida PHPdan chiqish mumkin, faqat keyinchalik yana uning ichiga kirib kodni tugatish sharti bilan, quyidagi konstruktsiya mumkin:

```
<?
    if(5<3){
        echo("<p>Hello, world!<p>");
    }
?>
<p>Hello!</p>
// bu qator PHP kodi sifatida qaralmaydi
// va kod bloki bajarilayotgan bo'lsa chiqariladi
<?
    echo("<p>Hello, world!<p>");
}
?>
```

PHP da echo komandasi web – sahifalarda uchraydigan har qanday ma'lumotni(matn, HTML ajratuvchi simvoli, son) chiqarish uchun qo'llanadi. Uning ma'nosi misolda lo'rsatilgan.

PHP tilida izoxlarni joylash uchun bir necha usullar mavjud. Eng soddasi ikkilik slesh (//) dan foydalanish, shundan so'ng PHP satrlar oxirigacha yozilganni o'tkazib yuboradi. Bundan tashqari S (/*...*/) uslubidagi ko'p qatorli izoxlardan foydalanish mumkin. Bir qatorli izoxlar uchun (#) simvoldan foydalanish qulay.

```
<php
    echo("<p>Hello</p>"); // izox
    echo("<p>Hello</p>"); # izox
/*
    bu ham izox
*/
?>
```

Shuni esdan chiqarmaslik lozimki PHP uslubi izoxlari faqat PHP chegaranishlari orasida ta'sir qiladi. Agar PHP bu izoxlar simvollarini chegaranishlari tashqarisida uchratsa, ularni boshqa matnga o'xshab, html-sahifaga joylashtiradi.

Masalan:

```
<php
  echo("<p>Hello</p>"); // normal izox
?>
// bu izox brouzerda ko'rinadi.
<!-- HTML izoxi.
```

Bu izox HTML kodda ko'rinadi, brouzerda emas -->

Izoxlarni faqat operator oxiriga emas, quyidagicha joylash ham mumkin:

```
<?
  $a = "Hello, world";
  echo strstr($a,"H");
  // bu funktsiyani keyinchalik qarab chiqamiz
?>
```

O'zgaruvchilar va konstantalar

RNR da o'zgaruvchilar dollar (\$) belgisidan boshlanadi. Bu simvoldan ixtiyoriy sondagi harf, raqam va ostiga chizio' simvollari kelishi mumkin, lekin birinchi simvol albatta harf bo'lishi kerak. Shuni esda tutish kerakki, RNRda o'zgaruvchilarning nomlari kalit so'zlardan farqli registrga bog'liqdir.

RNR da o'zgaruvchilarni ta'riflaganda oshkora tipini ko'rsatish shart emas va dastur davomida itta o'zgaruvchi har xil tiplarga ega bo'lishi mumkin.

O'zgaruvchi unga qiymat berilganda initsializatsiya qilinadi va dastur bajarilguncha mavjud bo'ladi. Ya'ni web-sahifa xolida to so'rov tugamaguncha.

Tashqi o'zgaruvchilar

Klient so'rovi veb-server tomonidan taxlil qilinib, RNR mashinaga uzatilgandan so'ng, u so'rovga tegishli ma'lumotlarni o'z ichiga olgan va bajarish davomida murojaat qilish mumkin bo'lgan bir necha o'zgaruvchilarni yaratadi. Oldin RNR sizni tizimingiz atrof muxit o'zgaruvchilarini oladi vash u nomdagi va shu qiymatdagi RNR stsenariysi atrofidagi o'zgaruvchilarni yaratadi, toki servedagi stsenariylarga klient tizimi xususiyatlari bilan ishlash mumkin bo'lsin. Bu o'zgaruvchilar \$HTTP_ENV_VARS assotsiativ massivga joylashtiriladi.

Tabiiyki \$HTTP_ENV_VARS massivi o'zgaruvchilari tizimga bog'liqdir (chunki ular aslida atrof muxit o'zgaruvchilaridir). Atrof muxito'zgaruvchilari

qiymatlarini sizni mashinangiz uchun env (Unix) yoki set (Windows) komandasi yordamida ko‘rishingiz mumkin.

So‘ngra RNR u GET-o‘zgaruvchilarning guruxini yaratadi. Ular so‘rov satrini taxlil qilishda yaratiladi. So‘rov satri \$QUERY_STRING o‘zgaruvchida saqlanadi va so‘ralgan URL dagi "?" simvoldan keyingi informatsiyadan iborat. RNR so‘rov satrini & simvollari bo‘yicha aloxida elementlarga ajratadi, va har bir elementda "=" belgisini qidiradi. Agar "=" belgisi topilgan bo‘lsa, tenglik chap tomonidagi simvollardan iborat o‘zgaruvchi yaratadi. Quyidagi formani ko‘ramiz:

```
<form action = "http://localhost/PHP/test.php" method="get">  
  HDD: <input type="text" name="HDD"/><br>  
  CDROM: <input type="text" name="CDROM"/><br>  
<input type="submit"/>
```

Конец формы

Agar siz bu formada HDD qatorda "Maxtor", CDROM qatorda "Nec" tersangiz, quyidagi so‘rov shaklini xosil qiladi:

http://localhost/PHP/test.php?HDD=Maxtor&CDROM=Nec

Bizning misolimizda RNR quyidagi o‘zgaruvchilarni yaratadi: **\$HDD** = "Maxtor" va **\$CDROM** = "Nec".

Siz o‘zingizni scriptingizdagi (bizda – test.php) bu o‘zgaruvchilar Bilan oddiy o‘zgaruvchilar bilan ishlagandek ishlashingiz mumkin. Bizning misolimizda ular ekranga chiqariladi:

```
<?  
  echo("<p>HDD is $HDD</p>");  
  echo("<p>CDROM is $CDROM</p>");  
?>
```

Agar sahifa so‘rovi POST usuli yordamida bajarilsa, POST-o‘zgaruvchilarning guruxi yaratilib, interpretatsiya qilinadi va \$HTTP_POST_VARS massivga joylashtiriladi.

Konstantalar

Konstantalar RNR da **define()** funktsiyasi yordamida e‘lon qilinadi:

```
define(CONSTANT, value)
```

Bu funktsiya birinchi parametri – konstant nomi, ikkinchisi – uning qiymati. Konstantadan foydalanilganda nomi bo‘yicha ilova qilinadi:

```
<?  
  define(CONSTANT1,15);
```

```

define(CONSTANT2,"\x20"); // kod probela
define(CONSTANT3,"Hello");
echo(CONSTANT1);
echo(CONSTANT2);
echo(CONSTANT3);
?>

```

Odatga ko‘ra konstantalar nomlari yuqori registr harflari bilan yoziladi. Bu faqat odat bo‘lsa ham unga rioya qilishni maslaxat beramiz, chunki yaxshi odatlarga rioya qilmaydigan dasturchilardan yomon dasturchilar chiqadi. Konstantalar aniqlanganligini `defined()` funktsiyasi yordamida tekshirish mumkin:

```

<?
define(CONSTANT,"Hello");
if(defined("CONSTANT"))
{
    echo("<p>CONSTANT is defined</p>");
}
?>

```

RNR da ma’lumotlar tiplari. Tiplarni o‘zgartirish

Yuqorida aytilganidek PHP tilida bitta o‘zgaruvchini dastur bajarilishdavomida satr yoki son sifatida ishlatish mumkin. Shu bilan birga PHP tilida o‘zgaruvchilar bilan ishlanganda oshkor ko‘rsatilishi musmkin bo‘lgan asosiy ma’lumotlar tiplari to‘plami mavjud:

- **integer;**
- **string;**
- **boolean;**
- **double;**
- **array;**
- **object;**

RNR o‘zgaruvchiga tayinlagan tipni qaytaruvchi **gettype()** funktsiyasi mavjud:

```

<?
$var = "5";
$var1 = 5;
echo(gettype($var));
echo "<br>";
echo(gettype($var1));
?>

```

Birinchi xolda RNR **string** qaytaradi, ikkinchi xolda **integer**.

Tipni oshkora o‘rnatuvchi **settype()** funktsiyasi mavjuddir:

```

<?
$var = "5";
echo(gettype($var));
settype($var,integer);

```

```

    echo "<br>";
    echo(gettype($var));
?>

```

Kodning bu fragmentini bajarish, avvalgisini bajarish Bilan bir xil natijaga olib keladi.

RNR tilida settype() funksiyasidan tashqari tipni o'zgartirish operatoridan foydalanish mumkin. Tipni o'zgartirish qavslarga olingan Yangi tipni ko'rsatish orqali bajariladi:

```
$var = (int)$var;
```

RNR quyidagi kodni bajarish natijasida, integer qaytaradi:

```

<?
    $var = "5"; // string tip
    $var = (int)$var; // int ga o'zgartiramiz
    echo(gettype($var));
?>

```

Operatorlar

Arifmetik operatorlar

	Qo'shish
	Ayirish
	Ko'paytirish
	Bo'lish
	Modul bo'yicha qoldiqni hisoblash (masalan: 5 % 2=1)

PHP tilining operatorlari

Tanlash operatorlari / if...else

Tanlash operatorlariga: shartli operator (**if...else**) va variantli tanlash operatori (**switch**) kiradi. SHartli operator sintaksisi:
if(condition) statement 1 else statement 2

Shart **condition** ixtiyoriy ifoda bo'lishi mumkin. Agar u rost bo'lsa **statement 1** operator bajariladi. Aks xolda **statement 2** operatori bajariladi. Shartli operator qisqa shaklida **else** va **statement 2** operatori yozilmaydi.

O'z o'rnida **statement 1** va **statement 2** operatorlari shartli operator bo'lishi mumkin. Bu ixtiyoriy chuqurlikdagi tekshirishlar ketma ketligini xosil qilishga imkon beradi. Bu ketma ketlikda shartli operator to'la yoki qisqa shaklda bo'lishi mumkin. Shuning uchun **if** va **else** operatorlarini bir biriga mos qo'yishda xatolik kelib chiqishi mumkin. Tilning sintaksisi bo'yicha ichki joylashtirilgan shartli operatorlaprda har bir **else** eng yaqin **if** ga mos keladi. Xato misol tariqasida quyidagi konstruktsiyani keltirish mumkin.

```
<?
  $x = 1;
  $y = 1;
  if($x == 1)
    if($y == 1)echo("x=1 and y=1");
    else echo("x!=1");
?>
```

Agar **x** teng **1** va **u** teng **1** bo'lsa «**x = 1 and u = 1**» jumla bosmaga chiqariladi. Lekin «**x != 1**» jumla faqat pri **x** teng **1** va pri **u** teng emas **1** xolda bosmaga chiqariladi, chunki **else** eng yaqin **if** ga mos keladi. Tashqi shartli operator qisqa shaklda bo'lib unda **\$x == 1** shart tekshiriladi va **statement 1** sifatida **\$u == 1** shart tekshiriluvchi to'la shartli operatorni o'z ichiga oladi. Ya'ni bu shart faqat **x** teng **1** da bajariladi. Bu masalaning sodda to'g'ri echimi figurali qavslardan foydalanib, murakkabshartli operator tuzishdir, Ya'ni figurali qavslar yordamida ichki shartli operatorlarni ajratib, ueni qisqa shartli operatorga aylantirishdir. Bu xolda tashqi shartli operator to'la shartli operatorga aylanadi:

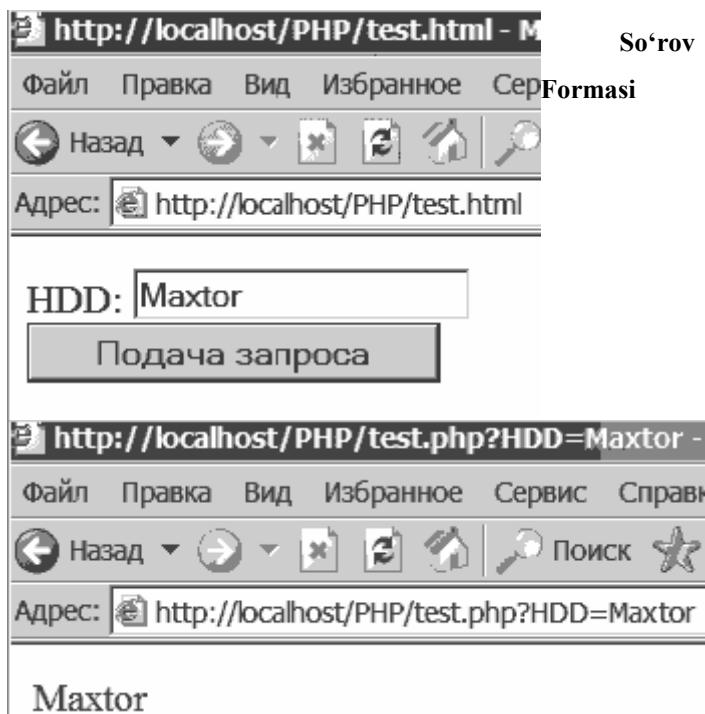
```
<?
  $x = 1;
  $y = 1;
  if($x==1)
  {
    if($y==1)echo("x=1 and y=1");
  }
  else echo("x!=1");
?>
```

Qo'shimcha shartlarni **elseif** operatori yordamida tekshirish mumkin. Operator **if** xohlagancha **elseif** bloklarni o'z ichiga olishi mumkin, lekin **else** har bir **if** operatorida bita bo'lishi kerak. Odatda **if...elseif...else** konstruktsiyalarda

operator **else** boshqa shartlar **true** bo'lmaganda nima qilish kerakligini aniqlaydi. Umuman **elseif** operatorining ishlatilishi dastur kodini o'qishni qiyinlashtiradi, shuning uchun **switch** dan foydalanish maqulroq. RNR shartli operator alternativ sintaksisini ishlatishga imkon beradi. Bu xolda shartli operator qavslarsiz yozilib **endif** operatoridan foydalaniladi. Quyidagi misolda birinchi jadval chaxifaga joylashtiriladi, agar **\$HDD** qiymati «**Maxtor**» ga teng bo'lsa, ikkinchisining qiymati esa «**Seagate**» ga teng bo'lsa. Bu xolda **endif** operatori ishlatilishi shart, chunki **if** oxirini ko'rsatuvchi figurali qavs yo'q:

```
<?
  if($HDD == «Maxtor»):
?>
  <table>
    <caption> Maxtor </caption>
  </table>
  <?
    elseif($HDD == «Seagate»):
?>
  <table>
    <caption> Seagate </caption>
  </table>
  <?
    endif;
?>
```

Script bajarilishi natijasi:

Script bajarilishi natijasi

\$HDD o'zgaruvchi qiymati test.html forma bilan test.php scriptga uzatiladi. test.html forma kodi:
 <form action = "http://localhost/PHP/test.php;" method="get">

```
HDD: <input type="text" name="HDD"/><br>
<input type="submit"/>
</form>
```

RNR tili C++, Java tillari kabi **if...else** bloklarini shartli amal bilan almashtirishga imkon beradi. Shartli operatsiya (unar va binar amallardan farqli shartli amal uch operand bilan ishlatiladi). Shartli amal yozilishida ketma ket kelmagan '?' va ':' simvollarini hamda uch operand qatnashadi:

ifoda_1 ? ifoda_2 : ifoda_3

Birinchi bo'lib **ifoda_1** qiymati hisoblanadi. Agar u rost bo'lsa (Ya'ni nolga teng bo'lmasa) **ifoda_2** hisoblanadi va natijaga aylanadi. Agar **ifoda_1** qiymati nol (yolg'on) bo'lsa **ifoda_3** olinadi. Shartli amalga klassik misol quyidagi ifodadir

x < 0 ? -x : x;

Bu ifoda x o'zgaruvchi absolyut qiymatini qaytaradi. Misol uchun, quyidagi kodni

```
<?
if($HDD == "Maxtor")
{
    $CDROM = "Teac";
}
else
{
    $CDROM = "Nec";
}
?>
shartli operatsiyadan foydalanib, quyidagicha almashtirish mumkin:
<?
$CDROM = ($HDD == "Maxtor") ? "Teac" : "Nec";
?>
```

Bu turdagi yozuvlarni kamroq ishlatish lozim chunki kodni o'qib bo'lmay qoladi.

Tanlash operatorlari /Variantli tanlash switch

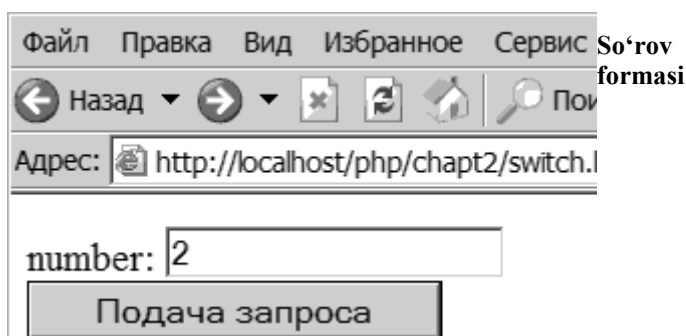
Variantli tanlash **switch** multitantlash tashkil qilishning eng qulay usulidir. pereklyuchatel Sintaksisi quyidagicha:

```
switch(expression) // tanlash ifodasi
{
    case value1: // konstantali ifoda 1
        statements; // operatorlarning bloki
        break;
    case value2: // konstantali ifoda 2
        statements;
        break;
    default:
        statements;
}
```

Boshqaruvchi struktura **switch** boshqarishni **case** bilan belgilangan operatorlar ichida, konstantali ifodasi qiymati tanlash ifodasi qiymati bilan teng operatorga uzatadi. Agar tanlash ifodasi qiymati konstantali ifodalarning birortasiga teng bo'lsa **default** bilan belgilangan operatorga o'tiladi. Har bir variantli tanlash operatorida bittadan ortiq **default** bo'lishi mumkin emas, lekin u umuman qatnashmasligi mumkin. Variantli tanlash operatoridan foydalanilgan dasturga misol keltiramiz. Bu dasturda 1 dan to'qqizgacha toq raqamlar nomlari chiqariladi, **test.html** formada berilgan songa bog'liq ravishda. Forma **test.html** oldin foydalanganimizdan farq qilmaydi:

```
<form action = "http://localhost/PHP/chapt2/switch.php" method="get">
  number: <input type="text" name="number"/><br>
  <input type="submit"/>
</form>
<?
switch($number)
{
  case 1:
    echo ("one ");
  case 2: case 3:
    echo ("free");
  case 4: case 5:
    echo ("five");
  case 6: case 7:
    echo ("seven");
  case 8: case 9:
    echo ("nine");
  break;
  default:
    echo ("This isn't number or number is > 9 or < 1");
}
?>
```

Script bajarish natijasi:

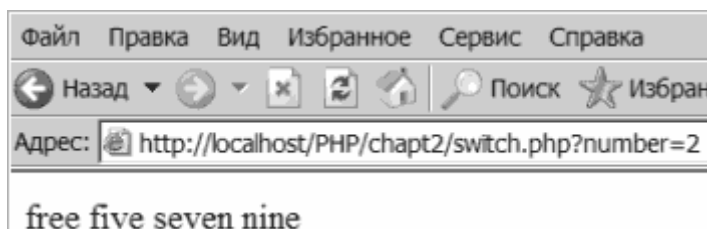
Файл Правка Вид Избранное Сервис So'rov formasi

Назад Поисковик

Адрес: http://localhost/php/chapt2/switch.l

number: 2

Подача запроса

Script bajarilish natijasi

Shartli operatoridagi kabi variantli tanlash operatorlari uchun ixtiyoriy darajadagi joylanganlik mumkin, lekin zarur bo‘lmasa ko‘paytirish kerak emas.

Keltirilgan dasturda **break** operatori ishlatilgan bo‘lib, bu operator variantli tanlash operatoridan chiqishga imkon beradiya. Agar **break** operatorlarini har bir raqam chiqarilishidan keyin qo‘yilsa, brouzer oynasida faqat bita toq son nomini ko‘ramiz.

Ko‘rganimizdek **switch** operatoridan keyin murakkab operator keltirilgan lekin bu shart emas —**switch** dan so‘ng **case** xizmatchi so‘zi Bilan belgilangan ixtiyoriy operator kelishi mumkin.

PHP da **case** belgilari sifatidao literallar emas o‘zgaruvchilar ham kelishi mumkin. Lekin **case** belgilari sifatida PHP da massivlar va ob’ektlar kelolmaydi.

Sikl operatorlari

Sikl operatorlari sikl tanasida operatorlarning ko‘p marta bajarilishini ta’minlaydi. PHP da 4 ta har xilsikl operatorlari mavjud:

oldingi shartlisikl:

```
while(condition)
{
    statements;
}
```

keyingi shartlisikl:

```
do
{
    statements;
} while(condition);
```

iteratsionsikl:

```
for(expression1;expression2;expression3)
```

```
{
  statements;
}
```

iteratsionsikl foreach:

```
foreach (array as [$key =>] $value)
{
  statements;
}
```

Agar birinchi 3sikl operatorlari S-kabi tillardan olingan bo'lsa, oxirgi operator Perl tilidan olingan(**foreach**siklini biz keyinroq, massivlarni o'rganganda ko'ramiz).

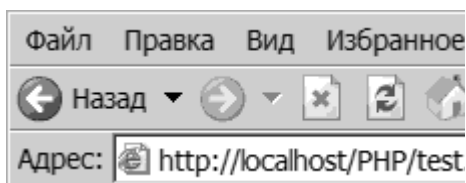
TSikl operatorlari / While

Operator **while** oldingi shartlisikl operatori deyiladi.siklga kirishda oldin shartli ifoda hisoblanadi, agar uning qiymati noldan farqli bo'lsasikl tanasi bajariladi. Shundan so'ng shartli ifodani hisoblash vasikl tanasi operatorlarini bajarish, shartli ifoda qiymati nolga teng bo'lguncha davom etadi. **While** operatoridan har xil ketma ketliklarni ko'rish qulay, agar ularda oldindan ma'lum so'nggi simvol mavjud bo'lsa.(Bu ayniqsa C++ tilida qulay, chunki C++ tilida satr bu char tipidagi nolinchi simvolbilan tugovchi simvollar ketma ketligidir).

Sodda whilesikliga misol:

```
<?
  $var = 5;
  $i = 0;
  while(++$i <= $var)
  {
    echo($i); echo("<br>");
  }
?>
```

Bu kod brauzer oynasida birdan beshgacha raqamlarni aks ettiradi:


```
1
2
3
4
5
```

Sikldan chiqish uchun **break** operator qo'llanadi.Bu operator uchragandasikl iteratsiyasi to'xtatiladi. Quyidagi misol bajarilganda, o'zgaruvchi \$var = 7 bo'lishiga qaramasdan , brauzer oynasida 1 dan 5 gacha raqamlar paydo bo'ladi.

```

<?
$var = 7;
$i = 0;
while(++$i <= $var)
{
    echo($i);
    echo('<br>');
    if($i==3)break;
}
?>

```

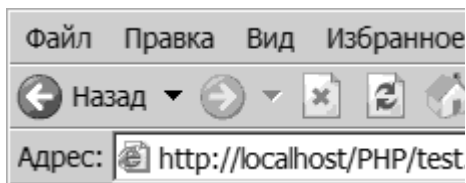
Ba’zida joriy iteratsiyani to’xtatib, darhol keyingisiga o’tish kerak bo’ladi. Buning uchun **continue** operatori qo’llanadi:

```

<?
$var = 7;
$i = 0;
while(++$i <= $var)
{
    if($i==5)
    {
        continue;
    }
    echo($i);
    echo('<br>');
}
?>

```

Bu misolda 5 raqamidan tashqari 1 dan 7 gacha hamma raqamlar chiqariladi:


```

1
2
3
4
6
7

```

Agar siz shartli operatorni **echo** operatoridan keyin qo’ysangiz, kod xato bo’ladi va 1 dan 20 gacha raqamlar chiqariladi, chunki ma’lum iteratsiyadasikldan chiqish sharti, shu iteratsiya bajarilgandan so’ng tekshiriladi.

Cheksiztsikl **while** operatori yordamida quyidagicha xosil qilinadi:

```

while(1)
{
    ...
}

```

Bu **while(true)** yozuvning o’zi.

II.BOB. WEB TEXNOLOGIYASI ASOSIDA WEB SAYTDA INTERAKTIV XIZMATLARNI TASHKIL QILISH

2.1 Web sahifani yaratishda PHP va SQL tillaidan foydalanish

Mazkur bob web sayda interaktiv xizmatlarni taskil etishga bag'ishlanagan bolib, unda dastlab sayt yaratilgan va sayt dinamik bo'lganligi sababli bir necha o'z ora bog'langan jadvallar bilan birgalikda ishlaydi.

Dasturda masalalarni hol etishda Sql sorovlaridan va php dasturlah tilidan foydalanildi.

Dasturga kirishda cheklashlar qoy'ilgan va u quyidagicha amalga oshirilgan.

Cheklanishlarni kiritish.

Jadval yaratayotganingizda (yoki uni o'zgartirayotganingizda), siz maydonlarga kiritilayotgan qiymatlarga cheklanishlar o'rnatishingiz mumkin. Bu xolda SQL cheklanishlarga to'g'ri kelmaydigan hamma qiymatlarni rad etadi. Cheklanishlar ikki asosiy turi mavjud: - ustun va jadval cheklanishlari. Ularning farqi shundaki ustun cheklanishi stolbtsa faqat ayrim ustunlarga qo'llanadi, jadval cheklanishi bo'lsa bir yoki bir necha ustunlar guruxiga qo'llanadi. Ustun cheklanishi ustun nomi oxiriga ma'lumotlar tipidan so'ng va verguldan oldin qo'yiladi. Jadval cheklanishi jadval nomi oxiriga so'nggi dumaloq verguldan oldin qo'yiladi. Cheklanishlar hisobga olingan CREATE TABLE komandasi sintaksisi:

```
CREATE TABLE < table name >  
( <column name> <data type> <column constraint>,  
  <column name> <data type> <column constraint> ...  
  <table constraint> ( <column name>  
    [, <column name> ])... );
```

Maydonga bo'sh (NULL) qiymatlar kiritilishi oldini olish uchun CREATE TABLE komandasida NOT NULL cheklanishi ishlatiladi. Bu cheklanish faqat har xil ustunlar uchun o'rnatiladi.

Masalan, shu narsa aniqki, birlamchi kalitlar hech qachon bo'sh bo'lmasliklari kerak, shuning uchun Salepeople jadvalini quyidagicha yaratish mumkin:

```
CREATE TABLE Salepeople
( Snum integer NOT NULL,
  Sname char (10),
  city char (10),
  comm decimal);
```

Ko'p xollarda ustunga kiritilgan qiymatlar bir biridan farq qilishi kerak. Agar ustun uchun UNIQUE cheklanishi o'rnatilsa, bu ustungsha mavjud qiymatni kiritishga urinish rad etilapdi. Bu cheklanish bo'sh bo'lmaydigan (NOT NULL) debe'lon qilingan maydonlarga qo'llanishi mumkin.

Masalan:

```
CREATE TABLE Salepeople
( SNum integer NOT NULL UNIQUE,
  SName char (10),
  City char (10),
  Comm decimal);
```

Unikalligi talab qilinadigan maydonlar(birlamchi kalitlardan tashqari) kandidat kalitlar yoki unikal kalitlar deyiladi.

Jadval cheklanishi UNIQUE maydonlar guruxiga o'rnatilishi mumkin. Bu bir necha maydonlar qiymatlari kombinatsiyasi unikalligini ta'minlaydi. Bixning ma'lumotlart bazamizda har bir buyurtmachi bita sotuvchiga biriktirilgan. Ya'ni Buyurtmachilar jadvalida buyurtmachi nomeri (cnum) va sotuvchi nomeri (snum) kombinatsiyasi unikal bo'lishi kerak. Bu cheklanishni UNIQUE (cnum, snum) yordamida, Customers jadvalini yaratishda kiritish mumkin. Bu ustunlar uchun NOT NULL cheklanishini kiritish zarurdir.

Ma'lumotlar yaxlitligini ta'minlash

Jadval bir maydonidagi hamma qiymatlar boshqa jadval maydonida aks etsa, birinchi maydon ikkinchisiga ilova qiladi deyiladi. Bu ikki maydon orasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Masalan, buyurtmachilar jadvalida har bir buyurtmachi, sotuvchilar jadvalida o'ziga biriktirilgan sotuvchiga ilova qiluvchi SNum maydoniga ega. Bir maydon ikkinchisiga ilova qilsa tashqi kalit, u ilova qilayotgan maydon ajdod kalit deyiladi. Buyurtmachilar jadvalidagi SNum Maydoni tashqi kalit, sotuvchilar jadvalidagi SNum - ajdod kalitdir.

Tashqi kalit bita maydondan iborat bo'lishi shart emas. Birlamchi kalit kabi, tashqi kalit bita modul sifatida qayta ishlanuvchi bir necha maydonlarga ega bo'lishi mumkin. Maydon tashqi kalit bo'lsa ilova qitlayotgan jadval bilan ma'lumi usulda bog'liqdir. Tashqi kalit har bir qiymati (satri), ajdod kalitning bita va faqat bitta qiymatiga(satriga) ilova qilishi kerak. Bu xolda tizim ilovali yaxlit xolatda deyiladi

Shu bilan birga ajdod kalit qiymati tashqi kalit bir necha qiymatlariga ilova qilishi mumkin.

Cheklanish FOREIGN KEY.

SQL ilovali yaxlitlikni FOREIGN KEY yordamida ta'minlaydi. Tashqi kalit vazifasi ajdod kalitda ko'rsatilmagan qiymatlarni tashqi kalitmaydonlariga kiritmaslikdir. FOREIGN KEY cheklanishi sintaksisi:

```
FOREIGN KEY <column list> REFERENCES  
<pktable> [<column list>]
```

Birinci ro'yxat komanda tomonidan o'zgartiriluvchi ustunlar ro'yxatidir. Pktable - bu ajdod kalitli jadval. Ikkinchi ustunlar ro'yxati bu ajdod kalitni tashkil qiluvchi ustunlardir.

Misol uchun Sotuvchilar jadvaliga ilova qiluvchi tashqi kalit sifatida e'lon qilingan SNum maydoniga ega bo'lgan Buyurtmachilar jadvalini yaratamiz:

```
CREATE TABLE Customers  
( CNum integer NOT NULL PRIMARY KEY,  
  CName char(10),  
  City char(10),  
  SNum integer,  
  FOREIGN KEY (SNum) REFERENCES Salepeople (SNum) ); *
```

Tashqi kalitni ustunlar cheklanishi sifatida berish mumkin. Buning uchun FOREIGN KEY - ko'rinishi – ko'rsatkichli cheklanish (REFERENCES) qo'llanadi:

```
CREATE TABLE Customers  
( CNum integer NOT NULL PRIMARY KEY,  
  CName char(10),  
  City char(10),
```

SNum integer REFERENCES Salepeople (snum));

FOREIGN KEY cheklanishidan jadval o'ki ustun cheklanishi sifatida foydalanganda ajdod kalit ustunlarini ko'rsatmaslik mumkin, agar ular PRIMARY KEY cheklanishiga ega bo'lsa.

Maydonlar qiymatlarini kiritish, o'chirish va o'zgartirish

Qiymatlarni kiritish.

Hamma satrlar SQLda INSERT komandasi yordamida kiritiladi. INSERT quyidagi formatlar biriga ega bo'lishi mumkin:

```
INSERT INTO <table name | view name> [(column [,column] ...)]  
VALUES ( <value> [,<value>] ... );
```

yoki

```
INSERT INTO <table name | view name> [(column [,column] ...)]  
ostkiso'rov;
```

Masalan, sotuvchilar jadvaliga satr kiritish uchun quyidagi shartdan foydalanishingiz mumkin:

```
INSERT INTO Salepeople  
VALUES (11, 'Peel', 'London', .12);
```

Siz nom kiritish uchun ustunlar ko'rsatishingiz mumkin. Bu nomlarni ixtiyoriy tartibda kiritishga imkon beradi. Masalan:

```
INSERT INTO Salepeople (Sname, Comm, SNum)  
VALUES ('Peel', .12, 11);
```

E'tibor bering City ustuni tashlab yuborilgan, chunki unga ko'zda tutilgan qiymat kiritiladi.

Siz INSERT komandasidan bir jadvaldan qiymat tanlab, so'rov bilan ishlatish uchun, ikkinchisiga joylashishda foydalanishingiz mumkin. Buning uchun siz VALUES ifodasini (oldingi misoldagi) mos so'rovga almastshtiringiz kerak:

```
INSERT INTO Londonstaff  
SELECT * FROM Salespeople  
WHERE City = 'London';
```

Satrlarni o'chirish.

Satrlarni jadvaldan DELETE komandasi bilan o'chirish mumkin. U aloxida qiymatlarni emas faqat satrlarni o'chiradi. DELETE quyidagi formatga ega:

```
DELETE FROM <table name | view name>  
[WHERE search-condition];
```

Masalan, Sotuvchilar jadvalidagi hamma satrlarni o'chirish uchun, quyidagi shartni kiritish mumkin:

DELETE FROM Salepeople;

Ma'lum satrlarni o'chirish uchun predikatdan foydalaniladi. Masalan, jadvaldan Axelrod sotuvchini o'chirish uchun:

**DELETE FROM Salepeople
WHERE SNum = 13;**

Maydon qiymatlarini o'zgartirish.

Bu o'zgartirish UPDATE komandasi yordamida bajariladi. Bu komandada UPDATE ifodasidan so'ng jadval nomi va SET ifodasidan so'ng ma'lum ustun uchun o'zgartirish ko'rsatiladi. UPDATE ikki formatga ega. Ulardan birinchisi:

**UPDATE <table name | view name>
SET column = expression [, column = expression] ...
[WHERE search-condition]**

bu erda expression - bu ustun | ifoda | konstanta | o'zgaruvchi.

Ikkinchi variant:

**UPDATE <table name>
SET column = expression, ...
[FROM table-list]
[WHERE search-condition]**

Masalan, hamma buyurtmachilar baxosini 200 ga o'zgartirish uchun quyidagini kiritishingiz mumkin:

**UPDATE Customers
SET Rating = 200;**

Ma'lum satrlarni o'zgartirish uchun DELETE dagi kabi predikatdan foydalanish kerak. Masalan Peel (imeyushogo SNum=11) sotuvchining hamma buyurtmachilari uchun bir xil o'zgartirishni quyidagicha kiritish mumkin выполnit:

**UPDATE Customers
SET Rating = 200
WHERE SNum = 11;**

SET vergul bilan ajratilgan ixtiyoriy sondagi ustunlarga qiymat tayinlashi mumkin. Ixtiyoriy jadval satrlari uchun qiymat tayinlanishi mumkin, lekin bir vaqtning o'zida faqat bitta satrga qiymat tayinlanadi. Masalan:

**UPDATE Salepeople
SET SName = 'Gibson', City = 'Boston', Comm = .10
WHERE SNum = 14;**

Siz UPDATE komandasining SET jumlasida skalyar ifodalardan o'zgartirilayotgan maydon ifodasiga qo'shgan xolda foydalanishingiz mumkin. Masalan:

```
UPDATE Salepeople  
SET Comm = Comm * 2;
```

2.2 SELECT so'rov operatoridan foydalanib tanlashlarni tashkil etish

SELECT operatori MB jadvallaridan natijaviy to'plam olish uchun mo'ljallangan ifodadir. Biz SELECT operatori yordamida so'rov beramiz, u bo'lsa ma'lumotlar natijaviy to'plamini qaytaradi. Bu ma'lumotlar jadval shaklida qaytariladi. Bu jadval keyingi SELECT operatori tomonidan qayta ishlanishi mumkin va xokazo.

Operator SQL92 standartiga ko'ra quyidagi ko'rinishga ega:

```
SELECT -- ALL ----- sxema , ustun ----  
      -- DISTINCT -- ---- * -----  
FROM   -- sxema , Jadval .. -----  
WHERE  -- izlash sharti -----  
GROUP BY -- sxema , ustun -----  
HAVING -- izlash sharti -----  
ORDER BY – tartiblash spetsifikatori -----
```

Birinchi qoida, SELECT ifodasi o'z ichiga albatta FROM ifodasini olishi kerak. Qolgan ifodalar kerak bo'lsa ishlatiladi.

SELECT ifodasidan so'ng so'rovda qaytariluvchi ustunlar ro'yxati yoziladi.

FROM ifodasidan so'ng so'rovni bajarish uchun jadvallar nomi yoziladi.

WHERE ifodasidan so'ng agar ma'lum satrlarni qaytarish lozim bo'lsa, izlash sharti yoziladi.

GROUP BY ifodasi guruxlarga ajratilgan natijaviy so'rov yaratishga imkon beradi.

HAVING ifodasidan guruxlarni qaytarish sharti yoziladi va GROUP BY bilan birga ishlatiladi.

ORDER BY ifodasi ma'lumotlar natijaviy to'plamini tartiblash yo'nalishini aniqlaydi.

OFFICES jadvalidagi hamma yozuvlarni qaytaruvchi sodda so'rov ko'ramiz.

SELECT *(vse!) FROM OFFICES

SELECT yordamida ma'lumotlarni tanlash

SELECT Operatori albatta "qaytariluvchi ustunlar ro'yxati " ni o'zichiga olishi kerak, Ya'ni:

SELECT FILED1, FIELD2, FIELD3 ... FROM ...

FILED1, FIELD2, FIELD3 qaytariluvchi ustunlar ro'yxati bo'lib, ma'lumotlar ketma ketligi shu tartibda qaytariladi!

Ya'ni "qaytariluvchi ustunlar ro'yxati" hisoblanuvchi ustunlar va konstantalarni o'zichiga olishi mumkin.

SELECT FILED1, (FIELD2 - FIELD3) "CONST" ... FROM ...

FROM jumlasini "jadval spetsifikatorlari ", Ya'ni so'rovni tashkil qiluvchi jadvallar nomini o'z ichiga oladi. Bu jadvallar so'rov asosini tashkil qiluvchi jadvallar deyiladi.

Misol: Hamma xizmatchilarning nomlari, ofislari va ishga olish sanalari ro'yxatini xosil qilish.

SELECT NAME, REP_OFFICE, HIRE_DATE FROM SALESREPS

operator SELECT qaytaruvchi ustunlar ixtiyoriysi hisoblanuvchi, Ya'ni natijada mustaqil ustun sifatida tasvirlanuvchi matematik ifoda bo'lishi mumkin.

Har bir ofis uchun shaharlar, regionlar va rejasi qanchaga ortig'i yoki kami bilan bajarilganligi ro'yxati.

SELECT CITY, REGION, (SALES-TARGET) FROM OFFICES

Har bir abonent uchun to'lamda penia qoyilish 0.1% foiziga oshirish!

SELECT NAME, QUOTA, (QUOTA + ((SALES/100)*0.1)) FROM SALESREPS

Ba'zida ustunlardan biri izlash shartiga bog'liq bo'lmagan qiymat qaytarishi kerak bo'ladi!

Masalan: Har bir shahar uchun sotuvlar xajmlari ro'yxatini chiqaring.

SELECT CITY, 'Has sales of', SALES FROM OFFICES

'Has sales of' bu konstantalar ustunidir.

Ba'zida ma'lumotlarni tanlashda qaytariluvchi qiymatlar xosil bo'ladi.

Bu xol yuz bermasligi uchun DISTINCT operatoridan foydalanish lozim. Masalan, quyidagicha:

```
SELECT DISTINCT MGR FROM OFFICES
```

SELECT operatori WHERE sharti

Endi WHERE ifodasidan foydalanib ba'zi so'rovlarni ko'rib chiqamiz:

Sotuvlar haqiqiy xajmi rejadan oshgan ofislarni ko'rsating.

```
SELECT CITY, SALES, TARGET FROM OFFICES WHERE SALES > TARGET
```

Zdes WHERE SALES > TARGET, znachit, esli SALES bolshe TARGET!

Identifikatori 105 ga teng bo'lgan xizmatchi nomi haqiqiy va rejadagi sotuvlar xajmini ko'rsating:

```
SELECT SALES, NAME, QUOTA FROM SALESREPS WHERE EMPL_NUM = 105
```

Zdes WHERE EMPL_NUM = 105, oznachaet, EMPL_NUM ravno 105!

Agar izlash sharti ROST(TRUE), bo'lsa qator natijaviy to'plamga qo'shiladi, agar izlash sharti LOJNO(FALSE), qator natijaviy to'plamga qo'shilmaydi, agar NULL bo'lsa ham natijaviy to'plamdan chiqariladi! O'z ma'nosiga ko'ra WHERE, keraksiz yozuvlarni chiqarib, kerakligimni qoldiruvchi filtr sifatida ishlatiladi!

Asosiy izlash shartlari "predikatlar", beshta. Ularni ko'rib chiqamiz:

1. Solishtirish, Ya'ni bir shart natijasi ikkinchisi bilan solishtiriladi. Birinchi so'rov kabi.
2. Qiymatlar diapazoniga tegishlilikni tekshirish. Masalan berilgan qiymat diapazonga kiradimi yo'qmi.
3. To'plam elementiligini tekshirish. Masalan, ifoda qiymati to'plamdagi biror qiymat Bilan ustma ust tushadimi.
4. Shablonga moslikni tekshirish. Ustundagi satrli qiymat shablonga mos keladimi.
5. NULL qiymatga tenglikka tekshirish.

Solishtirish amallari maydon va konstantalarni solishtirish amallarini o'z ichiga olishi mumkin: 1988 yilgacha ishga olingan hamma xizmatchilar nomlarini toping.

```
SELECT NAME FROM SALESREPS  
WHERE HIRE_DATE < TO_DATE('01.06.1988','DD/MM/YYYY')
```

TO_DATE('01.06.1988','DD/MM/YYYY') - PL/SQL Oracle sana Bilan ishlash standart funktsiyasi.

Yoki arifmetik ifodalarni o'z ichiga olishi mumkin: Haqiqiy sotuvlar xajmi rejaning 80 foizidan kam bo'lgan ofislar ro'yxatini chiqaring.

```
SELECT CITY, SALES, TARGET FROM OFFICES  
WHERE SALES < (0.8 * TARGET)
```

Ko'p xollarda izlash birlamchi kaliti bo'yicha konstantalar bilan solishtirish so'rovlaridan foydalaniladi, masalan shahar telefon tarmog'i abonenti, axir ikkita bir xil nomerlar mavjud emas!

Jadvallarni o'zi bilan jamlash uchun har bir satrning o'zi yoki boshqa satrlar bilan kombinatsiyasini xosil qilishingiz mumkin. So'ngra har bir satr predikat yordamida baxolanadi. Bu turdagi jamlash boshqa turdagi jamlashdan farq qilmaydi, farqi ikki jadval bir xildir. Jadvallarni jamlashda qaytariluvchi ustun nomlari oldiga jadval nomi qo'yiladi. Bu usutunlarga so'rovlarda murojaat qilish uchun har xil nomlarga ega bo'lishi kerak. Buning uchun vaqtinchalik nomlar Ya'ni psevdonimlar qo'llandi. Ular so'rov FROM jumlasida jadval nomidan so'ng bo'shlik qo'yib yoziladi.

bir xil reytingga ega hamma buyurtmachilar juftlarini topish.

```
SELECT a.CName, b.CName, a.Rating  
FROM Customers a, Customers b  
WHERE a.Rating = b.Rating;
```

Bu xolda SQL a va b jadvallarni jamlagandek ish tutadi. YUqorida keltirilgan misolda ortiqcha satrlar mavjud, har bir kombinatsiya uchun ikkita qiymat. Birinchi psevdonimdagi A qiymat ikkinchi psevdonimdagi B qiymat bilan kombinatsiyasi olinadi, so'ngra ikkinchi psevdonimdagi A qiymat birinchi psevdonimdagi B qiymat bilan kombinatsiyasi olinadi.

Har gal satr o‘zi bilan solishtiriladi. Buni oldini olish soda usuli ikki qiymatga cheklanish kiritish, toki birinchi qiymat ikkinchisidan kichik bo‘lsin yoki alfavit bo‘yicha oldin kelsin. Bu predikatni aasimmetrik qiladi, natijada xudi shu qiymatlar teskari tartibda olinmaydi.

Misol:

```
SELECT a.CName, b.CName, a.Rating
FROM Customers a, Customers b
WHERE a.Rating = b.Rating
AND a.CName < b.CName;
```

Bu misolda agar birinchi kombinatsiya ikkinchi shartni qanoatlantirsa u chiqariladi, lekin teskari kombinatsiya bu shartni qanoatlantirmaydi va aksincha. Siz SELECT ifodasida yoki so‘rovning FROM jumlasida keltirilgan har bir psevdonim yoki jadvalni ishlatishingiz shart emas. Siz har xil jadvallar, hamda bitta jadval har psevdonimlaridan iborat jmlanma yaratishingiz mumkin.

2.3 Web sahifadagi interaktiv xizmatdan foydalanish yo‘riqnomasi

Web сайтдан foydalanish ushun dasturni ishga tushiramiz. Bu dastur Internet Explorer yordamida yuklaymiz. Oynadagi adresslar bo‘limiga <http:kommunal.kr.uz> yozib Enter tugmasini bosamiz. Shunda oynada quyidagi oyna hosil bo‘ladi.

Выход в систему - Портал «Турар жой» - Mozilla Firefox

Файл Правка Вид Журнал Закладки Инструменты Справка

Выход в систему - Портал «Турар жой»

komunal.kr.uz/ru/auth/login

Яндекс Почта Карты Маркет Новости Словари Видео Музыка Диск Часто посещаемые Начальная страница

Портал «Турар жой» Главная страница Моя статистика Авторизация

Главная страница Авторизация

Выход в систему

Выход успешный

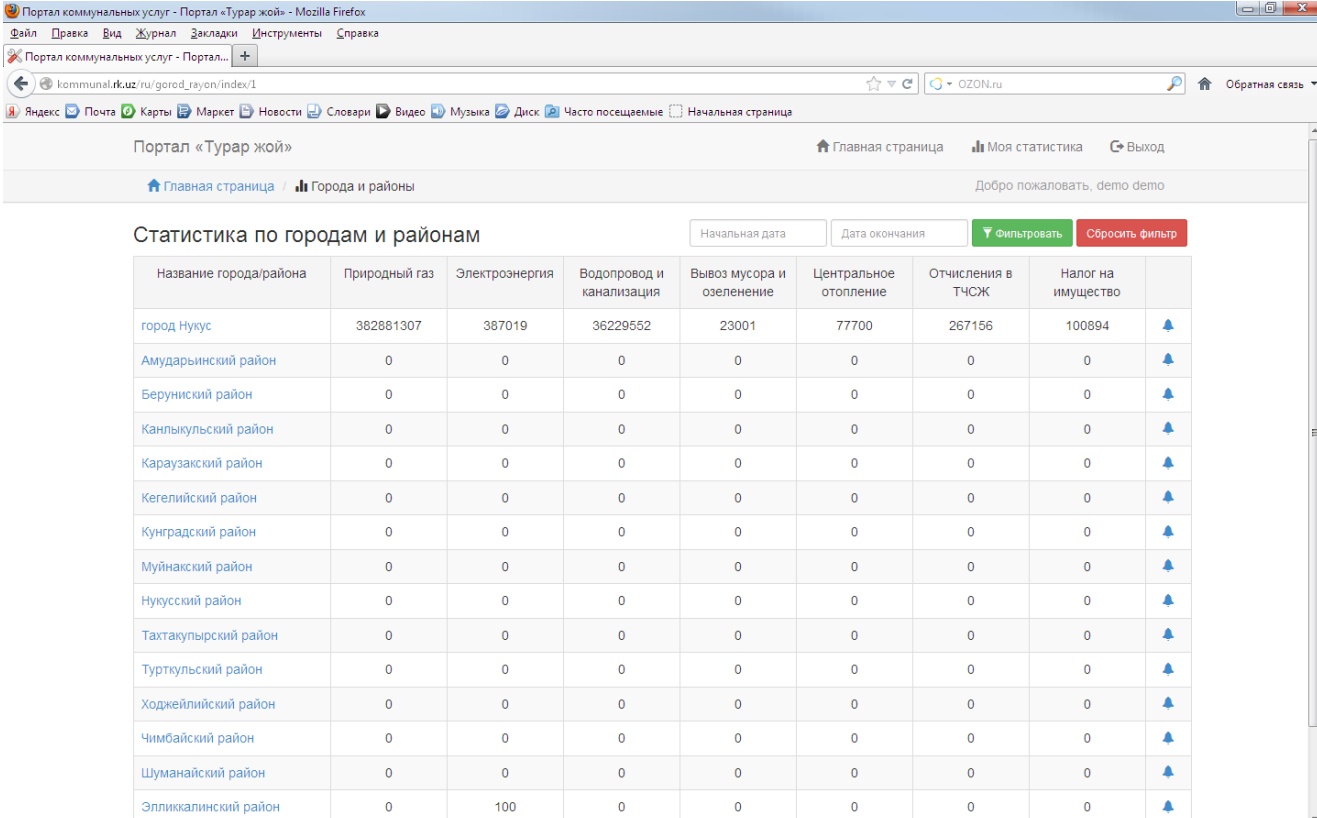
Логин

Пароль

☐ запомнить пароль

© Copyright 2013 - 2014, Каракарактал С. О.
ГУП «Центр компьютеризации Каракарактала»
при Совете Министров Республики Каракарактал

Bu oynada dastlab dastur ishiga o'tish ushun ruyxatdan o'tishni taklif qiladi. Ruyxatdan o'tilgandan so'ng foydalanuvchi o'zini logini va paroliga ega bo'ladi. Foydalanuvchi o'zini login va parolini kiritib dasturga kiriladi.

Портал «Турар жой»

Главная страница | Моя статистика | Выход

Главная страница | Города и районы

Добро пожаловать, demo

Статистика по городам и районам

Начальная дата: Дата окончания: [Фильтровать](#) [Сбросить фильтр](#)

Название города/района	Природный газ	Электроэнергия	Водопровод и канализация	Вывоз мусора и озеленение	Центральное отопление	Отчисления в ТЧСЖ	Налог на имущество	
город Нукус	382881307	387019	36229552	23001	77700	267156	100894	🔔
Амударьинский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Беруникий район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Канлыкүлский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Караузакский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Кегелийский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Кунградский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Муйнакский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Нукусский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Тахтакупырский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Турткульский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Ходжейлийский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Чимбайский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Шуманайский район	0	0	0	0	0	0	0	🔔
Элликалинский район	0	100	0	0	0	0	0	🔔

Oynada ko'rib turganimizdak bizga kerakli ma'lumotlar guruhlab bir kichik oynalarga bo'lib chiqilgan. Bu oynada statistika ishalri olib borilgan yani boshlang'sh vaqt va oqirgi vaqtlar datalari kiritiladi, shunda bizga kerakli ma'lumotlar ekranda namoyon bo'ladi. Quyidagi uylar boyich statistika qilingan.

Портал коммунальных услуг - Портал «Турар жой» - Mozilla Firefox

Портал коммунальных услуг - Портал...

komunal.kz/ru/house/index/2

Портал «Турар жой»

Главная страница / Главная страница / Главная страница

Добро пожаловать, demo demo

Статистика по домам

Начальная дата: Дата окончания: Фильтровать Сбросить фильтр

	Природный газ	Электроэнергия	Водопровод и канализация	Вывоз мусора и озеленение	Центральное отопление	Отчисления в ТСЖ	Налог на имущество	
104A	382845107	384019	36229552	23001	77700	263656	2236	
5/8	36200	3000	0	0	0	3500	58	
29	0	0	0	0	0	0	98600	
2	0	0	0	0	0	0	0	
333	0	0	0	0	0	0	0	

© Copyright 2013 - 2014, Karakalpakstan C. C.
ГУП «Центр компьютеризации Каракалпакстана»
при Совете Министров Республики Каракалпакстан

Masalan, Asosiy qismda barcha kommunal xizmat turlari ko'rsatiladi bizga kerakli bo'lim tanlanib sichqonchani chap tugmasi bo'silsa oynada elektr energiyasi boyicha tolamlar qismi namayon bo'ladi. U quyidagi oynada keltirilgan

Информация о квартире - Портал «Турар жой» - Mozilla Firefox

Информация о квартире - Портал «Турар жой» - Портал...

komunal.kz/ru/stat/info/154

Портал «Турар жой»

Главная страница / Квартиры / Владелец

Добро пожаловать, demo demo

Информация о квартире №19

Владелец Платежи Жильцы

Природный газ
Электроэнергия
Вода
Отопление
Вывоз мусора
Налоги
Квартплата

Владелец квартиры: Азизбек Кадыров
Номер счета: Нет

Оплатить за электроэнергию

Сумма: 200000
Показания: 48960
Добавить Скрыть показания

Последняя оплата за электро-энергию: 53453 сум (15.03.2014r 11:54:43)
Показания счетчика: 20000345 кВт/час (15.03.2014r 11:54:43)

© Copyright 2013 - 2014, Karakalpakstan C. C.
ГУП «Центр компьютеризации Каракалпакстана»
при Совете Министров Республики Каракалпакстан

Ожидание ответа от komunal.kz...

Agarda bizga kerakli abonent haqida malumotlar kerak bo'lsa u holda teshli abonent familiyasi kiritiladi va quyidagi oynada malumotlar beriladi.

Информация о квартире - Портал «Турар жой» - Mozilla Firefox

Файл Правка Вид Журнал Закладки Инструменты Справка

Информация о квартире - Портал «Ту...

komunal.kaz.ru/flat/info/15

Яндекс Почта Карты Маркет Новости Словари Видео Музыка Диск Часто посещаемые Начальная страница

Портал «Турар жой» Главная страница Моя статистика Выход

Главная страница / Квартиры / Владелец Добро пожаловать, demo demo

Информация о квартире №19

Владелец

Владелец квартиры: Азизбек Кадыров

Паспортные данные

ФИО: Кадыров Азизбек Абдумажитович

Серия и номер паспорта: КА 0002414

Паспорт выдан: 04.06.2013 до 04.06.2023

Место жительства:

Республика Каракалпакстан, город Нукус, Махалля Гарезизлик

Гарезизлик Шериклик ТЧСЖ, Дом 104А, Квартира 19

Платежи

Жильцы

Информация о квартире

Количество комнат	5	Жителей с пропиской	0
Количество розеток	200	Жителей без прописки	0
Количество плит	100	Жители с временной пропиской	0
4-pitalar soni	0	Отопление	1
Общая площадь	0	Водонагреватели	0
Жилая площадь	0	Кадастровый номер	

© Copyright 2013 - 2014, Karakalpakstan C. C.
ГУП «Центр компьютеризации Каракалпакстана»
при Совете Министров Республики Каракалпакстан

Agarda biz yangi abonent yoki abonentning ma'lumotlarini o'zgartirish kiritish kerak bo'lsa u holda dobavit jitel bosiladi. Tegishli ma'lumotlar familyasi Ismi, Sharifi, yashash manzili, sana ,telefon raqami va h. ma'lumotlar kiritiladi.

Информация о квартире - Портал «Турар жой» - Mozilla Firefox

Файл Правка Вид Журнал Закладки Инструменты Справка

Содержимое...

komunal.kaz.ru/flat/info/15#

Яндекс Почта Карты Маркет Новости Словари Видео Музыка Диск Часто посещаемые Начальная страница

Портал «Турар жой» Главная страница Моя статистика Выход

Информация о квартире №19

Владелец

Платежи

Жильцы

Demo Demo

Добавить жител

Добавить жител

Имя

Фамилия

Отчество

Серия паспорта

Номер паспорта

Дата выдачи паспорта

Дата истечения паспорта

Company Name

Электронная почта

Ожидание ответа от komunal.kaz...

Shu bilan birga shahar, mahalla, ko'cha, uylar kesimida har xil statistic ma'lumotlar olish imkoni mavjud.

XULOSA

Internetning rivojlanishi bilan uning imkoniyatlari yanada ortib bormoqda. Elektron tijorat savdosini ham Internet orqali amalga oshirish, hozirgi kunda elektron daromadning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Elektron tijoratning rivojlanishi hozirgi paytda ijtimoy- iqtisodiy jarayonning eng' muxim vositasi bo'lgan, axborot kommunikatsion texnologiyalar sohasida keng rivojlanishning asosiy belgisi hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishida Web texnologiyalar asosida saytda interaktiv xizmatlarni tashkil qilish masalasining qo'yilgan bo'lib BMIni bajarilish davomida masalaning dolzarbligi, ishning maqsadi, vazifalari to'liq o'rganilgan.

Web-texnologiyalar asosida aholiga kommunal to'lamlarini amalga oshirishda yordam beradigan interaktiv xizmatlar ko'rsatish tizimi yaratilgan.

Quyilgan masalani yeshish uchun yani interaktiv xizmatlarni tashkil qilish uchun quyidagilar o'rganildi va ishlab chiqilidi:

- Mamlakatimizdagi Internet yordamida olib borilayotgan xizmat turlari faoliyatini taxlil qilindi va o'rganildi;
- PHP dasturlash tili va Web texnologiyaga ta'luqli bo'lgan dasturlash tillari bilan tanishildi va o'rganildi;
- Web texnologiya asosida interaktiv xizmat ko'rsatish tashkilot Web sahifasida tizim ishlab chiqildi;
- interaktiv xizmatdan foydalanish yo'riqnomasi ishlab chiqildi.

Adabiyotlar ruyxati

1. Коннолли Т., Бегг К., Страчан А. Базы данных: проектирование, реализация, сопровождение. Теория и практика, 2-е изд. : Пер. с англ. : Уч. пос. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2000. – 1120 с.
2. Роб П. Системы баз данных: проектирование, реализация и управление (5-е издание) издательство "БХВ - Санкт-Петербург" ·1200 стр, 2003 г.
3. Попов И. И., Максимов Н. В., Голицына О. Л. Базы данных. издательство "Форум" · 352 стр ,2004 г. ·
4. Диго С.М. Базы данных Проектирование и использование . издательство "Финансы и статистика" · 592 стр, 2005 г.
5. Деут К. Введение в системы баз данных 8-изд. "Вильямс" ·1328 стр, 2005 г.
6. Кузнецов С.Д. Введение в стандарты языка баз данных SQL.М. 1998
7. Астахова И.Ф., Толстобров А.П. SQL в примерах и задачах. Учебное пособие. Новое знание, 176 стр, 2002 г.
8. Полякова. Л.Н. Основы SQL. Курс лекции. Учебное пособие. издательство "ИНТУИТ.РУ" · 368 стр, 2004 г. ·
9. Бен Форта Освоу самостоятельно SQL. 10 минут на урок (3-е издание) издательство "Вильямс" · 288 стр, 2005 г. ·
10. Аллен К. 101 Oracle PL/SQL. Издательство: ЛОРИ. 2001.
11. Бьюли А., Мишра С. Секреты Oracle SQL. Издательство: Символ - Плюс , 368 стр., 2003.
12. Максим Кузнецов, Игорь Симдянов, Сергеу Голышев. PHP 5 на примерах. Серия: На примерах. Издательство: БХВ-Петербург, 2005 г., 576 стр.
13. Леон Аткинсон., Зеев Сураски PHP 5. Библиотека профессионала., Core PHP Programming., Серия: Библиотека профессионала., Издательство: Вильямс, 2005 г., 944 стр.
14. Дмитриу Котеров, Алексеу Костарев. PHP 5., Серия: В подлиннике Издательство: БХВ-Петербург, 2005 г., 1120 стр.
15. Максим Кузнецов, Игорь Симдянов, Сергеу Голышев. PHP 5. Практика создания Web-саутов (+ CD-ROM). Серия: Про. Профессиональное программирование., Издательство: БХВ-Петербург, 2005 г., 948 стр.
16. Дмитриу Котеров, Алексеу Костарев., PHP 5. Наиболее полное руководство Серия: В подлиннике Издательство: БХВ-Петербург, 2005 г., 1120 стр.

17. Анатолию Мотев Уроки MySQL (+CD-ROM) Серия: Самоучитель
Издательство: БХВ-Петербург, 2006 г., 208 стр.
18. Викрам Васвани. Полный справочник по MySQL. MySQL: The Complete Reference. Издательство: Вильямс, 2006 г., 528 стр.
19. Люк Веллинг, Лора Томсон MySQL. Учебное пособие MySQL Tutorial
Перевод: Мягкая обложка Издательство: Вильямс, 2005 г., 304 стр.
20. Поль Дюбуа MySQL MySQL Серия: Landmark Другие издания:
Твердую переплет Аналогии: Твердую переплет Издательство: Вильямс,
2004 г., 1056 стр.